

התפוררות חברתית, מעורבות קהילתית ופחד מפשיעה: ניתוח

תנאי החיים של שכונת הדר בחיפה

קרן הדר

עבודת גמר מחקרית המוגשת כמילוי חלק מהדרישות

לקבלת התואר "מוסמך האוניברסיטה"

אוניברסיטת חיפה

הפקולטה למדעי הרווחה והבריאות

בית הספר לעבודה סוציאלית

נובמבר, 2007

1. מבוא

שכונות מצוקה קימות במקומות רבים בעולם ובכלל זה גם בישראל. בשכונות אלו מתגוררות אוכלוסיות חלשות וניתן לזהות בהן בעיות חברתיות רבות כמו נערים משוטטים, אנשים חסרי בית ואשפה מתגלגלת ברחובות. אנשים מדירים את רגליהם משכונות אלו, שלעיתים נחשבות למסוכנות, וכן, נוהרים בשעות הערב המאוחרות משהות או מעבר בשכונה. מצבים בהם השכונה מנוכרת, תושביה אינם מעורבים בה וישנו פחד גדול מכל הקשור בפשיעה עשויים להעיד על התפוררות חברתית.

דורקהיים (Durkheim, 1984/1895) דיבר על לכידות הקהילה כשהוא מציג את הסולידאריות החברתית (מכלול הקשרים ההופך את הפרטים לגוף מלוכד) כגורם המלכד את החברה ואת העדר הנורמות בחברה (אנומיה) כגורם להתפוררותה. מאוחר יותר שואו ומקיי (Shaw & McKay, 1942) פיתחו את תיאורית ההתפוררות החברתית והתמקדו בקשר שבין מבנה השכונה לשיעורי הפשיעה הקיימים בה. במצב של התפוררות חברתית, מעורבות תושבי השכונה עשויה לפחות, והפחד מפשיעה עשוי לעלות. כתוצאה מכך, נוצר מעין מעגל המנציח את עצמו שבו אי סדר חברתי ופיזי גורמים לפחד מפשיעה ולחוסר מעורבות התושבים בקהילה.

דוגמא לתופעה זו הינו מתחם המכונה "מלבן הדר", הנמצא בשכונת הדר שבחיפה. המתחם הוגדר על ידי עריית חיפה כבעל סטאטוס סוציו-דמוגרפי נמוך ומאופיין בשיעורי פשיעה גבוהים, סביבת מגורים מוזנחת ואוכלוסייה הטרוגנית (מבחינת המאפיינים גיל, מוצא וותק בארץ). בגבול הצפוני של המתחם ניתן לציין את רחוב יהודה הלוי, בחלקו המזרחי ניתן לציין את סוף רחוב הרצל (בית התעשייה), בחלקו המערבי ניתן לציין את רחוב שפירא ובחלקו הדרומי ניתן לציין את רחוב ארלוזורוב.

שאלת המחקר המרכזית היא כיצד היבטים אישיים וסביבתיים (סטאטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית) של תושבים המתגוררים באזורי מצוקה קשורים לאופן שבו הם חווים (פחד מפשיעה) ופועלים (מעורבות בקהילה) בסביבתם. שאלה זו נבחנה על ידי סקר צרכים הנערך במתחם "מלבן הדר" שמטרתו הייתה לקבל מידע על כל המשפחות החיות ב"מלבן הדר"; משפחות ממוצא רוסי, אתיופי וישראלי שהן בנות דתות שונות (יהודים, מוסלמים ונוצרים). מטרת המחקר היא לבחון את הקשרים שבין המשתנים סטאטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית לבין המשתנים פחד מפשיעה ומעורבות קהילתית.

מבחינה תיאורטית, בעוד שנעשו עבודות מחקר מועטות בעולם הקושרות ביחד התפוררות חברתית, מעורבות קהילתית ופחד מפשיעה (Bellair, 2000; Markowitz, 2003), לא נמצאו מחקרים ישראליים העוסקים בקשר שבין שלושת משתני המחקר. מבחינה זו, מחקר זה הוא ראשוני מסוגו. עם זאת, יש לציין כי נעשו מספר מחקרים בארץ הנוגעים באופן ספציפי באחד או שניים משלושת המשתנים המרכזיים במחקר הנוכחי; בתחום המעורבות הקהילתית ניתן למצוא את עבודותיהם של כנען (1990), ערן (1992), צור (1986) ואזולאי (1996). עבודות אלו התמקדו בעיקר במעורבות קהילתית של פעילים שכונתיים ומאפייניהם הפסיכולוגיים (כגון; דימוי עצמי ושליטה). יוצא דופן מבחינה זו, הנו המחקר של ורנסקי (2000) אשר סקר פרויקט של מעורבות קהילתית בפיתוח אורבאני. מחקר זה קישר בין התפוררות חברתית של שכונה לבין המעורבות הקהילתית של חבריה. בדומה, נעשו בארץ מספר מחקרים העוסקים בפחד מפשיעה בקרב מגזרי אוכלוסיה שונים (הוכשטדט, 1993) ופחד מקורבנות בקרב אוכלוסיות שונות, למשל, בקרב בני נוער (יוזספון, 2001), וכן, מחקר שקשר בין פחד מפשיעה למקום המגורים ולמגורים בשכונות מצוקה (דגני ודגני, 1991).

ייחודו ותרומתו התיאורטית של מחקר זה טמונה בכך שהוא מציע מסגרת תיאורטית/יישומית המוצעת על בסיס ניתוח נתוני המחקר. לפי מסגרת זו, פחד מפשיעה מעורבות קהילתית והתפוררות חברתית הם שלושה גורמים מרכזיים העשויים להשפיע על איכות חייהם ועל רווחתם של התושבים. על מנת לקדם שינוי בשכונה שישפיע על איכות חייהם של תושביה יש צורך באחריות אישית, קהילתית ומוסדית. כמו כן, הקצאת משאבים ותאום בין הגורמים האחראיים לשינוי הם תנאים מקדימים ההכרחיים לקידום שינוי זה.

ממצאי המחקר הנוכחי מאפשרים להתקדם צעד נוסף לקראת התמודדות יעילה וייסודן של תוכניות התערבות יעילות בשכונות מצוקה בארץ, שכן, מתוצאות המחקר נגזרו מספר הצעות יישומיות העשויות לסייע בפיתוח שיטות התערבות מעשיות בשכונות מצוקה, בניהן: בחינה מעמיקה של הצלחות וכישלונות עבר, זיהוי מוקדי כוח וחולשה בשכונה, סקירת צרכים לטווח המידי כמו גם לטווח הארוך, גיוס משאבים חיצוניים בטרם מתן פומבי לתוכנית ויצירת קואליציות לרבות גיבוש והכשרת כוחות משימה בתוך ומחוץ לשכונה ופיתוח תוכנית פעולה המבוססת על שיטות התערבות המבוססות על ידע מוכח (Evidence Based Practice).

2. רקע תיאורי

2.1 התפוררות חברתית

2.1.1 סולידאריות ואנומיה

אמיל דורקהיים (1857 – 1917) היה אחד מראשוני הסוציולוגים שעסקו בכוחות של הסדר החברתי וההתפוררות החברתית. הוא עסק בשני מושגים שהינם מושגים חשובים בתיאורית ההתפוררות החברתית; סולידאריות ואנומיה. המושג סולידאריות מתייחס לחלק העוסק בסדר החברתי ואילו המושג אנומיה מתייחס לחלק העוסק בהתפוררות החברתית. דורקהיים (Durkheim, 1984/1895) היה אחד מראשוני ההוגים שדיברו על המושג סולידאריות והגדיר את המונח סולידאריות כ – "The totality of bonds that bind us to one another and to society, which shape the mass of individuals into a cohesive aggregate" (Durkheim, 1984/1895; p.331).

כלומר, הסולידאריות, לפי דורקהיים היא מכלול הקשרים אשר מחבר אותנו אחד לשני ולחברה, ההופך את מסת היחידים והפרטים לגוף מלוכד. לפי דורקהיים (Durkheim, 1951/1897), בני אדם הם יצורים אשר תשוקותיהם אינם מוגבלות. שלא כמו חיות אחרות, הם אינם שבעים כאשר צרכיהם הביולוגיים מלאים. לפי תיאוריה זו, ככל שיש לאדם יותר – כך הוא רוצה יותר. היות התשוקות האנושיות אינן מוגבלות החברה מציבה להן ומכוננת כוח מווסת (regulative force) אשר תפקידו לשמור על הצרכים המוסריים של החברה. בחברות המווסתת היטב, החברה מציבה גבולות על התכונות המיוחדות של הפרטים, ולכן, היחיד, בהיותו מבין את הגבולות שהחברה שמה לשאיפותיו מציב עבור עצמו מטרות שעולות בקנה אחד עם הנורמות החברתיות ונותנות מענה לתשוקותיו (Coster, 1971).

כאשר מנגנון הוויסות החברתי נהרס, השפעת השליטה על התכונות המיוחדות של הפרט אינה אפקטיבית ונוצר מצב אשר דורקהיים קרא לו "אנומיה". המונח מתייחס להיעדר נורמות בכל החברה או בחלק מהקבוצות המרכיבות אותה. המושג אנומיה אינו מתייחס למצב דעתני/שכלי (state of mind) אלא, מתייחס לרכוש של המבנה החברתי. הוא מתאר מצב לפיו היחיד החושק אינו מווסת על ידי נורמות משותפות וכתוצאה מכך הפרטים נשארים ללא פיקוח מוסרי כשהם רודפים אחר מטרותיהם (Coster, 1971). למרות שאנומיה מוחלטת או היעדר מוחלט של נורמות אפשרית באופן מדעי, החברות מאופיינות על ידי רמות גבוהות

או נמוכות יותר של וויסותים נורמטיביים. יתרה מכך, בתוך כל חברה מסוימת, קבוצות עשויות להיות שונות ברמת האנומיה שלהם. דורקהיים (Durkheim, 1951/1897) טען שעושר כלכלי, אשר מגרה את התשוקות האנושיות, צופן עימו סכנה לתנאים אנומיים היות והוא מאפשר לבני אדם לחשוב שהם תלויים רק בעצמם. לעומת זאת, העניים מועדים פחות לסבול מאנומיה היות והנם דלי משאבים, וכי ככל שיש לאדם פחות, כך הוא מתפתה פחות להגדיל את טווח צרכיו (Coster, 1971).

2.1.2 תיאורית ההתפוררות החברתית (Social Disorganization)

תיאורית ההתפוררות החברתית מתמקדת בניבוי שיעורי פשיעה ומנסה לקחת בחשבון את הקשר שבין מבנה השכונה והפשיעה. התיאוריה מתמקדת בהשפעת התיווך של הליכים חברתיים כגון: יחסי הגומלין בשכונה, תחושת קהילתיות, יעילות שכונתית ופיקוח חברתי בלתי פורמאלי (informal social control). התיאוריה פותחה לראשונה על ידי חוקרים מאוניברסיטת שיקגו (Shaw & McKay, 1942). במהלך אמצע עד סוף המאה ה-19, שיקגו חוותה עלייה מהירה באוכלוסייה, כשמהגרים אפרו – אמריקנים מהדרום היגרו אליה. המהגרים התיישבו לעיתים תכופות קרוב למרכז העיר וכתוצאה מכך שכונות מרכז העיר הפכו לשכונות מהגרים שאופיינו בתחלופת תושבים גבוהה ובשיעורי פשיעה גבוהים במיוחד. בורגס (Burges, 1967/1925) קרא לשכונות אלה - Zones in transition (אזורי מעבר) ואילו שואו ומקיי (Shaw & Mckay, 1942) השתמשו במושג זה על מנת להסביר עבריינות נוער. החוקרים גרסו, כי עוני, גדילה מהירה של האוכלוסייה, שוני תרבותי ותחלופה גבוהה של התושבים מתקשרים לתהליך ההתפוררות החברתית. כתוצאה מגורמים אלה מוסדות הפיקוח החברתיים (המשפחה, הכנסייה, בתי הספר וכיו"ב) מאבדים מכוחם ומיכולתם להפעיל פיקוח חברתי בלתי פורמאלי על הצעירים.

במהלך שנות השבעים איבדה התיאוריה מכוחה, אולם התיאוריה הופיעה מחדש באמצע שנות השמונים כאחת מההשקפות התיאורטיות המרכזיות במחקר על הפשיעה. התיאוריה התמקדה בהיבטים האקולוגיים (בעיקר בשכונות) של העבריינות והפשיעה. לפי תיאוריה זו, ההתפוררות החברתית היא תולדה של חוסר יכולת מצד תושבי השכונה לפקח על תושביה ולמגר חדירתן של נורמות שליליות. יכולת זו תלויה ברמת לכידות השכונה, גודל השכונה וצפיפותה (Sampson & Groves, 1989). החוזק של לכידות ויעילות השכונה משפיע על טווח רחב של תנאי הסביבה הכולל עוני, עיר, תיעוש, סילוק התיעוש, שינוי באוכלוסייה והומוגניות

אתנית; כשאלה עולים, החוזק של הלכידות ושל השליטה הבלתי פורמאלית יורד (Bursilk & Grasmick, 1993; Korn-Hauser, 1978; Skogan, 1990) וכשאלה חסרים השכונה עשויה לאבד את יכולתה לשלוט בפשיעה.

אפיוני שכונות המנבאים פחד מפני פשיעה קשורים בדרך כלל לעבודות העוסקות בסימנים הפיזיים והחברתיים המעידים על ההתפוררות החברתית הקיימת בשכונה (incivilities thesis). סימנים חברתיים המעידים על ההתפוררות החברתית הקיימת (social disorder) הם פעולות של חבורות רחוב עברייניות, מסיבות רועשות, דרי רחוב, שתיינים ושוטטות. סימנים פיזיים (physical disorder) המעידים על התפוררות החברתית הנם ונדלזים, אשפה לא מפונה, דירות ובתים נטושים. פעולות אלה נתפסות כסימנים לנורמות ההתנהגות והשליטה החברתית (social control) באזור המקומי (Skogan & Maxfield, 1996; Perkins, Brown & Taylor, 1981) ולכן, אנשים מקשרים סימנים אלה (incivilities) לעליית הסיכון לפשיעה (Skogan, 1990) ולחוויות המעלות פחד מפני פשיעה (Lagrange et al., 1992).

בשנת 1982, ווילסון וקלינג (Willson & Kelling, 1982) פיתחו את תיאורית ה"חלונות השבורים" לפיה אי סדר (פיזי ו/או חברתי) מנבא פשיעה חמורה. החוקרים טענו שסימנים פיזיים של אי סדר מהווים סימן לפחד ולאפטיה בקרב התושבים. ה"חלונות השבורים" הינה מטאפורה לכל סוגי אי הסדר - החברתיים והפיזיים כשהתשובה לאי הסדר ולתחושת הפחד והאפטיה הנלוות אליו היא תיקון אי הסדר (כלומר, תיקון ה"חלונות השבורים"). תיאוריה זו סייעה לפרקטיקה המשטרתית (Parenti, 2000; Kelling & Coles, 1996) והיוותה חלק ממדיניות אכיפת החוק בערים רבות בעולם. מרשימה במיוחד השפעת התיאוריה על העיר ניו יורק, כשרודולף ג'וליאני, שנבחר לכהן כראש עיריית ניו יורק שבארה"ב בשנת 1994, יישם את מדיניות ה"חלונות השבורים" שהפחיתה בצורה משמעותית את שיעור הפשיעה הגבוה שרווח בעיר.

סקוגן (Skogan, 1990), אשר הביא מימד חדש לתיאוריות העוסקות בהתפוררות חברתית טוען שלסימנים המצביעים על אי סדר והתפוררות חברתית (incivilities) יש תפקיד ביצירת צורות חמורות יותר של פשיעה. סקוגן (Skogan, 1990) טען, כי למרות שאחד או שניים מגורמי אי הסדר החברתי מהווים רק מטרד, כאשר הם קורים באופן קבוע השפעתם

המצטברת עשויה להיות התרופפות הקשרים שבין תושבי השכונה. במצב זה, ייתכן ואנשים שיוכלו להרשות לעצמם מעבר מהשכונה (מבחינה כלכלית) - יעזבו ואילו אלה שלא יוכלו לעזוב, יוותרו על מעורבותם בשכונה. על ידי כך תפחת רמת הלכידות השכונתית ושליטת התושבים בשכונה (Lewis & Salem, 1986, Wilson & Kelling, 1982). ניתן לסכם רעיון זה במשפט של סקוגן ומקספילד הגורסים כי:

"Close-knit, stable neighborhoods are characteristically places where crime problems tend to be less severe" (Skogan & Maxfield, 1981, p. 105).

תמיכה לתיאורית ההתפוררות החברתית ניתן לראות במחקרם של סקוגן (Skogan, 1990) ושל סמפסון וגרובס (Sampson & Groves, 1989) אשר ממצאיהם תומכים בתיאוריה של שאו ומקיי (Shaw & McKay, 1942). מחקרו של סקוגן (Skogan, 1990) מצא קשר חיובי בין תנאים אקולוגיים (כגון; הרכב גזעי ושינוי האוכלוסייה) לבין התפוררות חברתית, ואילו מחקרם של סמפסון וגרובס (Sampson & Groves, 1989) הראה כי קיים קשר בין עליית שיעור הפשיעה לבין המאפיינים הדמוגרפים של השכונה; מאפיינים כמו הטרוגניות אתנית, שיעור גבוה של תחלופת התושבים והתפרקות מוסד המשפחה מעלים את שיעור הפשיעה בשכונה. חשוב לציין כי קשר זה תווך במידה רבה על ידי משתני הליכים חברתיים. משתנים אלה כללו; חברויות ברשתות מקומיות, שליטת התושבים בפינות הרחוב שבשכונה, והשתתפותם של צעירים בפעילויות מאורגנות (organizational participation). ממצאים אלה אוששו במחקרים נוספים (Lowenkamp, Cullen & Pratt, 2003).

2.1.2.1 יעילות קולקטיבית

המשגות אחרונות של תיאורית ההתפוררות החברתית מתמקדות בצורה ישירה של שליטה לא פורמאלית או יעילות קולקטיבית (collective efficacy). המושג יעילות קולקטיבית של השכונה טומן בחובו את החיבור שבין לכידות וציפיות משותפות לפעולה. יעילות השכונה קיימת ביחס למטלות הייחודיות של תושבי השכונה (כגון; החזקה בסדר הציבורי), כשהמפתח המרכזי לקיומה הוא שליטה חברתית המתקיימת תחת תנאים של אמון חברתי (Sampson, 2004). סמפסון (Sampson, 1998) תיאר את היעילות הקולקטיבית בשכונה כחיבור שבין אמון הדדי ונכונות משותפת להתערב למען טובת הכלל.

מחקרים רבים הראו קשר שלילי בין יעילות קולקטיבית לבין הפשיעה והמאפיינים הדמוגרפים של השכונה. מחקר שנערך בקרב 55 שכונות בהן נדגמו כ - 392 משפחות ו - 1105 יחידים בצפון ארה"ב מצא קשר שלילי בין התנהגות עבריינית אלימה לבין היעילות הקולקטיבית של השכונה (E. Duncan, C. Duncan, Okut, Stycker & Hix - Small, 2003). סמפסון וראודנבוש (Sampson & Raudenbush, 1999) ערכו מחקר בשיקאגו ובחנו את השפעת ההתפוררות החברתית והפיזית על 196 שכונות. החוקרים מצאו קשר שלילי בין יעילות קולקטיבית לבין פשיעה ואי סדר וקשר חיובי בין המאפיינים המבניים של השכונה (בייחוד עוני) לבין התפוררות חברתית ופיזית של השכונה. מחקר נוסף מצא, כי שכונות שהחברים בהן עוסקים בפעילות עבריינית אינטנסיבית והנם בעלי שיעור גבוה של מעצרים משטרתיים על רקע אלימות, גילו רמות נמוכות יותר של יעילות קולקטיבית משכונות בהן שיעור העבריינות האלימה נמוך יותר (Duncan et al., 2003). מחקר נוסף שנערך ב - 343 שכונות בשיקאגו הראה כיצד לכידות השכונה ויעילות קולקטיבית אצל תושבים מתווכת חלק מוחשי מהשפעת החסרונות המרכזיים והיציבות הדמוגרפית של האוכלוסייה על פשיעה אלימה (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997) ואילו סמפסון ומורנוף (Sampson & Morenoff, 2004), במחקר שנערך בשכונות העיר שיקאגו, מצאו כי עוני ועלייה לא צפויה בשיעור העוני המתמשכת מעל ל - 20 שנה הביאו לכרסום היעילות הקולקטיבית בשכונות. המושג יעילות קולקטיבית חשוב בעבודה זו, שכן, הוא ממחיש את התיאוריה של דורקהיים (Durkheim, 1956/1987) לגבי היחלשות החברה והיווצרות האנומיה. האנומיה נמצאת בקצה אחד של רצף הלכידות/התפוררות החברתית ואילו בקצה השני נמצאת הסולידאריות שהמאפיין העיקרי שלה הוא תחושת הלכידות וה"ביחד". למעשה, המעורבות הקהילתית היא אחד ממאפייני הבולטים של הסולידאריות כשלמעשה, כאשר קיימת מידה גבוהה של סולידאריות בקהילה מעורבות התושבים גדלה.

2.2. מעורבות קהילתית

על מנת להגדיר את המונח "מעורבות קהילתית" ראשית, יש להגדיר את המונחים "קהילה" ו"מעורבות". את המונח קהילה ניתן להגדיר בשתי דרכים: "קהילה טריטוריאלית" ו"קהילה המבוססת על קשרים". המונח "קהילה טריטוריאלית" מתייחס לאוסף של אנשים הממוקמים באזורים גיאוגרפיים כגון שכונות, ערים ועירות ואילו המונח "קהילה המבוססת על קשרים" מתייחס לרשתות חברתיות אשר אנשים יוצרים על בסיס אינטרסים ומיומנויות

(McMillan & Chavis, 1986). ההתייחסות בעבודה זו לקהילת "מלבן הדר" היא כקהילה טריטוריאלית, שבה האנשים נמצאים יחדיו מתוקף המיקום הגיאוגרפי המשותף, אולם, סביר להניח שבקהילה זו תתפתחנה קהילות המבוססות על קשרים, כלומר, על בסיס האינטרסים המשותפים של התושבים.

למושג מעורבות אקטיבית בקהילה יש צורות רבות. עבור רוב כותבי ומתכנני תוכניות מעורבות חברתית, פעילויות של מעורבות בקהילה נתפסות כמזוהות באופן וירטואלי עם סוגים שונים של פעילויות עבודה ללא תשלום. פעילויות אלו מבוססות על פעילויות של מתנדבים, אך גם עשויות לכלול השתתפות עירונית כגון; עבודה עם ארגונים שאינם למטרות רווח, השתתפות בועדות מקומיות או ארגון מועדוני בניין. כמו ההתנדבות, גם המעורבות הקהילתית מובנית בהקשרים פרו – חברתיים. ההתנדבות מוגדרת ככל פעולה אשר בכל זמן ניתנת בחינם לתועלתו של אדם, קבוצה או ארגון (Willson, 2000) אולם, כאן המקום לציין, כי לא כל מעורבות חברתית היא התנדבות. ההתנדבות מזוהה כעת קבוצה של פעילויות המעורבות הקהילתית. בנוסף, המעורבות הקהילתית עשויה לכלול גם שירותים הנדרשים לטובת התועלת הציבורית של הקהילה, אשר בדרך כלל מוצעים על ידי קבוצות סטודנטים או אסירים (McIvor, 1992; Stukas, Snyder & Clary, 1999).

במודל הבסיסי ביותר, המטרה הראשונה של המעורבות הקהילתית היא ליצור חברה טובה יותר, ולמעשה, לשפר את פני החברה. שיפור חברתי זה יכול להיות מושג הן בצורה ישירה, דרך פעולה אקטיבית (לדוגמא, על ידי צביעת גרפיטי או ניקוי מגרש ריק), או, באופן לא ישיר, דרך בניית קהילה תומכת (Social Capital) בשכונה. קהילה תומכת מורכבת מהקשרים הקיימים בקרב תושבי השכונה; הרשתות החברתיות ונורמות ההדדיות והביטחון הקיימות באוכלוסייה, נובעות ממנה ומתפתחות בתוכה (Putnam, 2000). כפי שפוטנאם (Putnam, 2000) הציע, הקהילה התומכת בעצמה עשויה לסייע במאבק בבעיות חברתיות ובהפחתת המתח בין מספר קבוצות עיקריות בחברה, על ידי הצעת רשת חברתית הנגישה למשאבים ובאמצעות ההשפעה המועילה שיש לקשר הבינאישי בקבוצה שבה התפתחו קשרים קודמים, כדוגמת קשרים המבוססים על מוצא ועל שכבה חברתית (Pettigrew, 1998). מעורבות קהילתית (המקודמת על ידי מוסדות הקהילה), עשויה להדק את הקשרים שבין הרשויות החברתיות לקהילות על ידי כינון קשרים המבוססים על סיפוק עזרה ותמיכה לבעלי צרכים

מיוחדים, וכן, על ידי הקלת האינטראקציות בין חברי הקהילה אשר ייתכן ובדרך אחרת לא היו מתקשרים (Driscoll, Holland, Gelmon, & Kerrigan, 1996).

תיאורית הצרכים הסוציאליים (social needs) מביאה מימד נוסף הקשור להשתתפות קהילתית (community participation) כשהיא עוסקת בפעולות מאורגנות ולא מאורגנות של הקהילה. בניגוד לתיאוריות המתארות קשר שלילי בין עוני לבין מעורבות קהילתית, תיאורית הצרכים הסוציאליים גורסת, כי שיעור גבוה של פשיעה, קורבנות ורעיעות פיזית בשכונות עוני מהווים זרז להשתתפות התושבים בפעילויות מאורגנות ולא מאורגנות של הקהילה וזאת, במטרה למצוא כתובת לבעיותיהם ולהגן על רכושם ועל ביטחונם האישי (Janowitz, 1967; Suttles, 1972).

כאן המקום להזכיר את תיאורית ההתפוררות החברתית, הטוענת כי בשכונות עניות קיים יותר אי סדר (חברתי ופיסי) רב יותר מאשר בשכונות בעלות סטאטוס אקונומי גבוה. תיאוריה זו טוענת גם כי אי סדר זה מחליש את המבנה החברתי הקיים. כפי שכבר צוין, בעבודה זו מוצג רצף הכולל שני קצוות: אנומיה וסולידאריות. אם תיאורית ההתפוררות החברתית מזוהה עם קצה ה"אנומיה", תיאורית הצרכים הסוציאליים מזוהה עם הסולידאריות החברתית והמעניין הוא שהסולידאריות נובעת דווקא ממקום של עוני ומצוקה.

מחקרים קודמים על השתתפות בפעילויות מאורגנות ואינדקאטורים של צרכים מיוחדים הביאו תוצאות סותרות. מספר מחקרים אקולוגיים הראו, כי לשכונה החווה התדרדרות פיזית יש שיעור גבוה יותר של השתתפות קהילתית (Perkins, Florin, Rich, Wandersman & Taylor, 1996; Perkins, Brown & Taylor, 1996; Chavis, 1990). כמו כן, מחקר שהתבסס על מדגם של 8,782 תושבים שנסקרו מתוך 343 שכונות שונות מצא קשר חיובי בין השתתפות בפעולות מאורגנות לא פורמאליות לבין מגוריהם של התושבים בשכונות דלות אמצעים (Swaroop & Jeffrey, 2006). בניגוד לכך, מחקרים אחרים לא מצאו כל קשר בין השתתפות התושבים בקהילה לבין צרכיהם המיוחדים (Woldoff, 2002).

עד כאן נסקרו שני פנים של הרצף המבחר בין ההתפוררות ללכידות השכונה – התפוררות חברתית ומעורבות קהילתית, אשר בתוכם מובלעים המושגים אנומיה וסולידאריות. מושגים אלה מספקים מידע על המאזן שבין הקהילתיות להתפוררות. יחד עם זאת, מושג חשוב לא פחות הוא הפחד מפשיעה, שכן, הפחד מפשיעה עשוי לסייע בהפחתת ו/או בהגברת ההתפוררות החברתית והמעורבות הקהילתית, ולכן, חלק ניכר מהעבודה מוקדש לנושא זה.

2.3 פחד מפשיעה

המושג פחד מפשיעה מתייחס לשני היבטים: ההיבט הקוגניטיבי וההיבט הרגשי. ההיבט הקוגניטיבי מתייחס לתפיסה קוגניטיבית הכוללת הערכה של אומדן הסיכון האישי והסיכון הנובע מרמת העבריינות שבסביבת האדם ומהערכת הנזק העשוי להיגרם לו. ככל שהערכת הפגיעה ואומדן הסיכון האישי גבוהים יותר, כך גם תחושת הפחד גבוהה יותר (אמיר וברגמן, 1988). ניתן לקשור את המימד הקוגניטיבי לתיאורית ההתפוררות החברתית ולומר, כי ככל שההתפוררות הפיזית והחברתית בשכונה גבוהה, כך גם אומדן הנזק הנצפה גבוה יותר, מה שעשוי להגביר את מידת הפחד מפשיעה.

ההיבט הרגשי מתייחס לתגובה הרגשית השלילית לפשיעה או לסימנים הקשורים אליה (Ferraro & LaGrange, 1987). ככל שהפשיעה והסימנים המעידים על פשיעה גבוהים, כך גם התגובה הרגשית השלילית גבוהה יותר ומכאן, שמראה מוזנח של השכונה, פשיעה, בניינים נטושים, אשפה לא מפונה ונערים משוטטים עשויים להשפיע הן על ההיבט הקוגניטיבי, והן על ההיבט הרגשי של הפחד מפשיעה. מחקרים רבים מצאו קשר בין מאפיינים סוציו דמוגרפים לבין פחד מפשיעה. המאפיינים העיקריים שנחקרו הם: מגדר, גיל, מוצא, סטאטוס סוציו – אקונומי ושכונת המגורים.

2.3.1 מאפיינים סוציו דמוגרפים ופחד מפשיעה

מתוך עיון בגוף הידע העוסק בקשר שבין מאפיינים סוציו דמוגרפיים לבין פחד מפשיעה, נראה כי המשתנה "מגדר" הוכח כמנבא הטוב ביותר לפחד מפשיעה. הקשר בין מגדר לבין פחד מפשיעה נמצא עקבי במחקרים שונים ונראה שנשים מביעות מידה גבוהה יותר של פחד מפשיעה מאשר גברים, ללא קשר למידת הסיכון האובייקטיבי הנשקף להן. מחקר רב הוקדש לשם מתן מענה לשאלה: "מדוע נשים מבטאות מידה גדולה יותר של פחד מפשיעה מזו שמעלים הגברים?" שאלה זו מעניינת במיוחד כאשר לוקחים בחשבון כי לפי הסטטיסטיקה הממשלתית בארה"ב (Flowers, 1989) וסקרי הקורבנות (Block, 1993; Mayhew & Van Dijk, 1997) הסיכון להיות קורבן גבוה יותר אצל גברים מאשר אצל נשים. בעובדה זו יש מעין הדגשת הפן הרגשי של הפחד מפשיעה וייתכן וניתן להסיק ממנה כי נשים נותנות משקל גבוה יותר לתגובה האמוציונאלית לפשיעה מאשר להערכה הקוגניטיבית העוסקת בחומרת הפגיעה ובסיכויי החשיפה לקורבנות.

המשתנה השני שנמצא עקבי במחקרים הוא הגיל. מחקרים מראים כי נמצא קשר חיובי בין עליית הגיל לבין רמת הפחד, כך שככל שגיל הנחקרים עולה, כך עולה רמת הפחד מפשיעה (Greve, 1998; Tulloch, 2000; Lane & Meeker, 2000; Scott, 2003; Wilcox,) (Quesenberry, & Jones, 2003). כפי שאוזכר קודם, לגבי המשתנה "מגדר", גם הפעם מראים המחקרים נתון מעניין המציין, כי הפחד אותו מבטאים אנשים זקנים אינו מותאם לסיכון האובייקטיבי שלהם להיות קורבנות. גם כאן מתקיים פרדוקס, היות וקיים יחס הפוך בין מידת הפחד שמבטא הזקן לבין רמת הפחד האובייקטיבית הקיימת ונראה כי הקשישים מהווים את קבוצת הקורבנות הקטנה ביותר בהשוואה לקבוצות גיל אחרות. לגבי הקשר בין מגדר, גיל ופחד מפשיעה, נראה כי נשים נוטות לדווח רמות גבוהות של פחד, ללא קשר לגיל ואילו אצל גברים הפחד מפשיעה עולה עם הגיל. כמו כן, נראה כי ככל שהגיל עולה, כך מיטשטשים ההבדלים בין נשים לגברים מבחינת תחושת הפחד מפשיעה שהם מבטאים.

משתנה שכונת המגורים גם הוא משתנה חשוב המצוין בספרות המחקרית. מחקרים הראו כי הפחד מפני עבריינות של תושבים החיים בשכונות הטרוגניות גדול מהפחד מעבריינות של תושבים החיים בשכונות הומוגניות (אמיר וברגמן, 1988; שילהוב – קיבורקיאן, Brillon, 1987; 1987). בנוסף, מחקרים מראים, כי במרבית המקרים לאנשים יש תפיסה מדויקת לגבי שיעור הפשע היחסי הקיים באזור מגוריהם, ורמת הפחד שלהם מפני הפשיעה הולמת תפיסה זו (אמיר וברגמן, 1988, 1979; Garofalo, 1981a; Skogan & Maxfield, 1981a). משתנה זה חשוב בעבודה זו היות והסקר נערך באזור "מלבן הדר" שהוא אזור המאופיין בשיעורים גבוהים של הטרוגניות, שיעורי פשיעה גבוהים וסטאטוס סוציו אקונומי נמוך.

הסטאטוס הסוציו – אקונומי הוא למעשה חלק ממאפייניה של שכונת המגורים. סטאטוס סוציו אקונומי, כפי שנמדד לרוב בספרות המחקרית, כולל בתוכו מדדי הכנסה ו/או השכלה. תוצאות המחקרים שבחנו את הקשר שבין סטאטוס סוציו – אקונומי לפשיעה אינן חד משמעיות. חוקרים מסוימים מצאו קשר שלילי בין הכנסה לבין פחד מפשיעה (Taylor,) (Gottfredson & Brower, 1984) אולם אחרים לא הצליחו להסביר קשר זה (Clemente &) (Kleiman, 1977). יחס דומה קיים גם לגבי משתנה ההשכלה. חוקרים מסוימים מצאו קשר חיובי בין השכלה לפחד מפשיעה, (Keane,) (Gomme, 1988; Covington & Taylor, 1991;) (Lane & Meeker, 2000; Skott, 2003) ואולם חוקרים אחרים לא מצאו קשר מובהק

Ortaga & Myles, 1987; Krannich, Berry, & Greider, 1989; McCoy,) בין המשתנים (Wooldredge, Cullen, Dubeck & Browning, 1996).

משתנה נוסף המאפיין את שכונת המגורים הוא אתניות/מוצא. ממצאים אמפיריים, בעיקר מארצות הברית מראים כי המוצא הנו מאפיין סוציו דמוגרפי חשוב. קבוצות מיעוט אתניות מדווחות על רמות גבוהות יותר של פחד מפשיעה. כך למשל, ממספר מחקרים שהתקיימו בארה"ב נראה, כי השחורים מדווחים על רמות גבוהות יותר של פחד מפשיעה מאשר הלבנים (Clemente & Kleiman, 1977; Yin, 1980; Ortaga & Myles, 1987; Parker, 1988). בארץ לא נמצאה כלל השפעה של המוצא על מידת הפחד מפשיעה בקרב כלל האוכלוסייה אולם, במחקר אחד נמצא, כי קשישים ממוצא מזרחי מפחדים יותר מקשישים ממוצא אשכנזי (מילצנזון, 1984). כדאי לציין כי ממצאים אלה תואמים את היחס הקיים בקרב עבריינים ממוצא שחור (בארה"ב) או מזרחי (בישראל) לעומת כלל העבריינים. בארה"ב השחורים מיוצגים ייצוג יתר באוכלוסיית העבריינים וכך גם לגבי המזרחיים בקרב העבריינים בישראל.

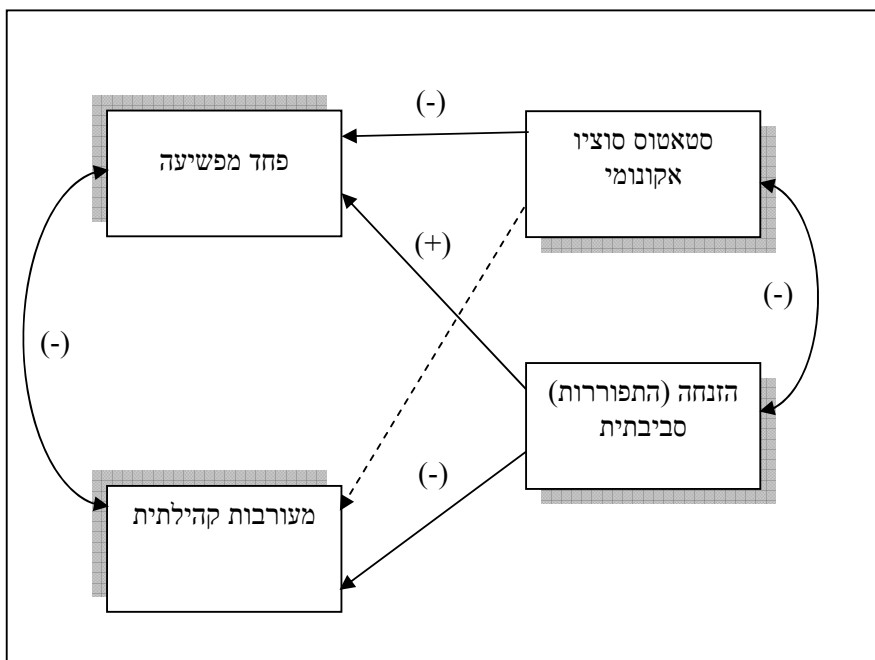
2.4 התפוררות חברתית, מעורבות קהילתית ופחד מפשיעה

מחקרים הקושרים את תיאורית ההתפוררות החברתית עם פחד מפשיעה מצאו כי יציבות או אי יציבות השכונה נקשרה באופן בולט לרמות נמוכות של שליטה חברתית בלתי פורמאלית (Park, Burgess & McKenzie, 1964/1925). היחלשות השליטה הבלתי פורמאלית של התושבים בשכונה תורמת ליצירת רמות גבוהות של פחד וזאת, כתוצאה מירידת מעורבות התושבים והיחלשות הקשרים שבשכונה (Liska, Sanchirico, & Reed,) (1988). מחקר שנערך בקרב 305 תושבים ששהו ב- 50 בניינים בדק את הקשר שבין אי סדר פיזי (social physical disorder) לבין תגובה לפשיעה מקומית ומחויבות למקום המגורים לאחר זמן (שנה אחת). החוקרים גילו, כי ככל שעבר הזמן כך גם חלה ירידה במידת שביעות הרצון מהשכונה וחלה עלייה ברמת הפחד מפשיעה; אלה שבפעם הראשונה, בהשוואה לשכניהם ביטאו פחות שביעות רצון מהבניין שבו הם גרים, הביעו פחות שביעות רצון מהבניין בו הם חיים גם בפעם השנייה שבה השיבו על שאלה זו. כמו כן, תושבים אלה חשו יותר פגיעים וחששו יותר מפשיעה (Robinson, Lawton, Taylor & Perkins, 2003). תוצאות אלו תואמות לתוצאות המחקרים הקודמים שעסקו בנושא (Perkins & Taylor, 1996).

מספר מחקרים מצאו שקשרים חברתיים מפחיתים באופן מובהק את רמות הפשיעה (Riger et al., 1981; Sampson, 2004; Taylor, Gottfredson, & Brower, 1984; Bawmer, 1985; Rountree & Land, 1996). טאוב, טיילור ודונהם (Taub, Taylor & Dunham, 1984) מצאו שההשפעה של תמיכה חברתית או קיומם של משאבים להתמודדות עם בעיות מקומיות עשויה לסייע בהפחתת פחד מפשיעה ומחקרו של ליו (Liu, 1993) מצא, כי האלימות הפושעת מעלה את רמות הפחד ומפחיתה את הלכידות השכונתית, את שביעות הרצון מהשכונה, את יציבות העסקים ואת האופטימיות הקהילתית. בלייר (Bellair, 2000) ערך מחקר שהתבסס על נתונים הלקוחים מתוך 100 שכונות ומצא קשר שלילי בין השגחה בלתי פורמאלית לבין שוד ותקיפת זרים. מחקר אחר, שבדק את הקשר שבין אי סדר, פריצה, לכידות ופחד מפשיעה שהתבסס על שלושה מדגמים של סקר הפשיעה הבריטי (British Crime Survey) שנערכו בין השנים 1984, 1988 ו- 1992 הראה, כי ירידה בלכידות השכונה מעלה את רמת הפשיעה, את מידת אי הסדר (disorder) ואת מידת הפחד מפשיעה התורמים לירידה בלכידות השכונה (Markowitz et al., 2003). חוקרים אחרים מצאו קשר שלילי בין פעילות מאורגנת וקיומן של רשתות חברתיות לבין חשיפה לקורבנות (Veysey & Messner, 1999), קשר חיובי בין אי סדר חברתי לבין תחושת חוסר האונים (powerlessness) של התושבים וקשר שלילי בין קשרים חברתיים לבין תחושת חוסר האונים שלהם (Geis & Ross, 1998).

2.5. מודל המחקר

שאלת המחקר המרכזית היא, כיצד היבטים אישיים וסביבתיים (סטטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית) של תושבים המתגוררים באזורי מצוקה קשורים לאופן שבו הם חווים (פחד מפשיעה) ופועלים (מעורבות קהילתית) בסביבתם. במודל המחקר נקשרים המרכיבים השונים של המחקר ומתוארים הקשרים הצפויים ביניהם. באופן ספציפי, אנו נצפה לקשר שלילי בין פחד מפשיעה למעורבות קהילתית. נצפה כי סטטוס סוציו – אקונומי יהיה קשור באופן שלילי עם פחד מפשיעה, וקשור (באופן שלילי או חיובי) למעורבות קהילתית, וכי הזנחה סביבתית תהיה קשורה באופן חיובי עם פחד מפשיעה ובאופן שלילי עם מעורבות קהילתית.

איור מספר 1: מודל המחקר**2.5.1 השערות המחקר:**

1. ימצא קשר שלילי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין הזנחה סביבתית.
2. ימצא קשר שלילי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין פחד מפשיעה.
3. ימצא קשר בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית.
4. ימצא קשר חיובי בין הזנחה סביבתית לבין פחד מפשיעה.
5. ימצא קשר שלילי בין הזנחה סביבתית לבין מעורבות קהילתית.
6. ימצא קשר שלילי בין פחד מפשיעה לבין מעורבות קהילתית.

3. פרק השיטה

3.1 מערך המחקר

מחקר זה מתבסס על נתוני סקר צרכים של עריית חיפה ואוניברסיטת חיפה הנעשה בתחילת שנת 2006 באזור "מלבן הדר" שבשכונת הדר שבחיפה. בסקר זה הייתי מעורבת כחוקרת, כמתאמת המחקר ומרכזת הסוקרים, משלב התכנון ובניית כלי המחקר, דרך תיאום וניהול הסוקרים, וכעת בשלב ניתוח הנתונים. מתוך סקר זה בחרתי לבחון את הקשר בין היבטים אישיים וסביבתיים (סטאטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית) של תושבים באזורי לבין האופן שבו הם פועלים בסביבתם (פחד מפשיעה ומעורבות קהילתית).

3.2 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כוללת 1,226 נסקרים בגירים (מעל גיל 18), נשים וגברים תושבי שכונת הדר (כמייצגים 1,226 בתי אב) אשר השיבו על השאלון (מצ"ב נספח א': שאלון סקר הדר). המחקר התבסס על מדגם הסתברותי ומייצג של התושבים. התושבים חיים באזורים סטטיסטיים שמספרם 641, 634 ו- 631 (להלן המתחם). אף שעל פי נתוני העריה על החייבים בארנונה נמצאים במתחם 6,731 בתי אב, מתהליך ספירת הבניינים של המתחם המצויינים במפת ה-GIS, אני מעריכה שמדובר בכ- 4,000 משפחות.

הדיירים הינם גברים (36.4%) ונשים (63.1%) יהודים (69.4%), מוסלמים (9.8%) נוצרים (5%), ואחרים (8.9%), טווח גלאיהם נע בין 18 – 97, בממוצע 52.64 שנים (SD=17.33).

הטבלה הבאה (טבלה מס' 1) מציגה את מאפייניהם הדמוגרפים של הנחקרים.

טבלה מספר 1: נתונים דמוגרפים של המשיבים

<u>מגדר</u>	<u>מספר</u>	<u>אחוז</u>
גברים	446	36.4%
נשים	773	63.1%
חסרים	7	0.9%
השכלה (מעל 12 שנות לימוד)		
יש	760	64.7%
אין	414	35.3%
דת		
יהודים	851	69.4%
מוסלמים	61	9.8%
נוצרים	120	5%
אחרים	109	8.9%
חסרים	85	6.9%
תעסוקה		
עובד/לומד	484	39.5%
אינו עובד/לומד	318	27.5%
פנסיונר	336	29.9%
חסרים	39	3.2%
* מוצא		
נולדו בארץ	381	31%
עלו לפני 1990	151	12.5%
עלו אחרי 1990	651	53%
חסרים	43	3.5%
הכנסה (נטו)		
הכנסה ממוצעת	2529.31 ₪ (ס"ט : 1823)	
משיבים	531	43.3%
חסרים	695	56.7%
הכנסה נוספת		
הכנסה ממוצעת	735.84 ₪ (ס"ט : 988.55)	
משיבים	364	29.7%
חסרים	862	70.3%
מקבל קצבה		
כן	1116	91%
לא	342	27.9%
חסרים	110	9%

* מחצית מהאוכלוסייה המתגוררת באזור הם עולים משנת 1990 ואילך. 73.4% מכלל האוכלוסייה

נולדו בחבר העמים.

3.3 כלי המחקר

איסוף הנתונים של הסקר מתבסס על שאלון מובנה ברובו. להלן פרוט הנושאים המרכזים במחקר ואופן מדידתם בשאלון:

3.3.1 סטאטוס סוציו אקונומי

משתנה הסטאטוס הסוציו אקונומי מבוסס על הערכת רמת החיים הכלכלית של המשיב, השכלת המשיב, רמת התחזוקה של הדירה בה הוא חי וסטאטוס הבעלות של המשיב על דירתו:

הערכה סובייקטיבית של רמת החיים הכלכלית: נמדדה על ידי שאלה המבקשת מהמשיב להעריך את מצבה הכלכלי של המשפחה. שאלה זו דורגה על סולם בן שלוש רמות, כש – 1 מייצג הערכה נמוכה ו – 3 מייצג הערכה גבוהה של רמת החיים (שאלה 22 בנספח א').

הערכת רמת ההשכלה: נמדדה על ידי שאלה המבקשת מהמשיב להעריך את רמת השכלתו (יסודית, חטי"ב, תיכונית, על תיכונית, ב.א, מ.א, ד"ר). המשתנה קודד מחדש כך ש – 1 מייצג השכלה על תיכונית בעוד 0 – מייצג השכלה יסודית עד תיכונית (שאלה e בטבלה שבנספח א').

סטאטוס בעלות על הדירה: נושא זה נבחן על ידי שאלה שנשאל המשיב לגביי סטאטוס הבעלות שלו הדירה שלו על דירתו, כשהוא מצוין על ידי 4 רמות (1: בעלים 2) שכירות מוגנת (3) השכרה ממוסד (4) השכרה מפרטי (שאלה 15 בנספח א'). ההתייחסות במחקר זה היא להבדלים שבין בעלי הדירות (רמה 1) לבין שוכרי הדירות (רמה 4).

הערכת רמת התחזוקה של הדירה: לשם בחינת רמת התחזוקה של הדירה, נשאלה שאלה לפיה הסוקר בוחן את רמת התחזוקה של דירת המשיב (שאלה 14 בנספח א'). שאלה זו נמדדה על ידי סולם בן שלוש רמות כש - 1 – מייצג רמה נמוכה ו – 3 מייצג רמה גבוהה (שאלה 14 בנספח א').

3.3.2 פחד מפשיעה

משתנה הפחד מפשיעה מבוסס על פריטים בהם התבקש המשתתף להעריך: (א) את רמת המסוכנות של השכונה בה הוא מתגורר (המימד הקוגניטיבי של פחד מפשיעה), (ב) את הפחד שלו מלהיות קורבן למעשה עבריינות (המימד הרגשי של פחד מפשיעה). הערכת רמת המסוכנות של השכונה: לבחינת רמת המסוכנות של השכונה נשאלה שאלה לגביי הערכת המשיב את השכונה כמקום מסוכן לתושביה (שאלה 19 בנספח א'). שאלה זו דורגה על סולם בן 5 רמות, כש – 1 מייצג מידה נמוכה ו – 5 מייצג מידה רבה ביותר.

תחושת פחד מקורבנות: לבחינת תחושת הפחד מקורבנות נשאלה שאלה לגביי מידת הפחד של המשיב מלהיות קורבן לעבריינות בשכונה (שאלה 20 בנספח א'). שאלה זו דורגה על סולם בן 5 רמות כש – 1 מייצג מידה נמוכה ו – 5 מייצג מידה רבה ביותר.

3.3.3 מעורבות קהילתית:

משתנה זה מבוסס על פריטים בהם התבקש המשתתף לדווח: (א) האם הוא מעורב או לא בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי (ב) על נכונותו או אי נכונותו למעורבות בחיי השכונה. מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי: לבחינת המעורבות או אי המעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי נשאלה שאלה שבה המשיב ענה על מעורבותו בפעילויות המאורגנות בשעות הפנאי (שאלה t בטבלה שבנספח א'). על מנת לבחון שאלה זו קודד המשתנה מחדש, כשהשאלות המציינות מעורבות בפעילות פנאי (2, 3, 4, 6) ייוצגו על ידי הציון 1 ואילו אלו שלא מעורבים (1, 5) קיבלו את הציון 0.

נכונות למעורבות בחיי השכונה: לבחינת נכונותו או אי נכונותו של המשיב להיות מעורב בחיי השכונה, נשאלה שאלה שבה ענה המשיב על מידת נכונותו למעורבות בחיי השכונה (שאלה v בטבלה שבנספח א'). לשם בחינת שאלה זו קודד המשתנה מחדש, כשהמשיבים שצינו כי אינם בעלי מוכנות למעורבות בחיי השכונה קיבלו את הציון 0 ואילו המשיבים שצינו כי הם בעלי מוכנות למעורבות בחיי השכונה קיבלו את הציון 1.

3.3.4 הזנחה סביבתית:

משתנה ההזנחה הסביבתית של הסקר מורכב ממספר פרמטרים: רמת התחזוקה של הבניין, הערכת המשיבים את ההזנחה השכונתית שבסביבתם והטיפול בהזנחה השכונתית. רמת התחזוקה של הבניין: לשם בחינת רמת התחזוקה של הבניין נשאלה שאלה לפיה הסוקר בוחן את רמת התחזוקה של הבניין (שאלה 13 בנספח א'). שאלה זו נמדדה על ידי סולם בן שלוש רמות כש – 1 מייצג רמת תחזוקה גרועה, ו – 3 מייצג רמת תחזוקה טובה.

הזנחה שכונתית: בשאלון המחקר נשאלה השאלה "מהן הבעיות העיקריות שיש בשכונה" (שאלה 16 בנספח א'). זוהי שאלה פתוחה שלאחר מכן קודדה לפי נושאים כשאחד מהם הוא "הזנחה סביבתית". ההתייחסות בעבודה זו ניתנה רק למקרים בהם המשיבים התייחסו לבעיות ההזנחה הסביבתית הפיסית. כמו כן, המשתנה קודד מחדש, כך ש – 0 – מייצג את המצבים בהם המשיבים לא ראו בעיה של הזנחה שכונתית, ו – 1 מייצג את המצבים שבהם המשיבים ראו בעיה של הזנחה שכונתית.

טיפול בהזנחה השכונתית: בשאלון המחקר נשאלה השאלה "מהם הפיתרונות לבעיות אלו" (שאלה 17 בנספח א'), כשהכוונה לבעיות שהעלה המשיב בשאלה 16 ("מהן הבעיות העיקריות שיש בשכונה"). גם כאן נשאלה שאלה פתוחה והתשובות קובצו בשלב מאוחר יותר לקטגוריות, כשאת מהן היא "טיפול בבעיית ההזנחה הסביבתית". ההתייחסות בעבודה זו ניתנה רק לקטגוריה זו. כמו כן, משתנה זה קודד מחדש כך ש - 0 – מייצג את המצבים בהם המשיבים לא העריכו את הצורך בטיפול בבעיית ההזנחה השכונתית, ו - 1 מייצג את המצבים שבהם המשיבים העריכו את קיומו של הצורך בטיפול בבעיית ההזנחה השכונתית. יש לציין כי ההתייחסות להזנחה השכונתית ולטיפול בה קשורה אך ורק למימד הפיסי של ההזנחה השכונתית.

3.4 הליך איסוף הנתונים

סוקרים גויסו באמצעות פרסום באוניברסיטה ובאמצעות הלשכה לשירותים חברתיים בהדר. לאחר מיון, הסוקרים תודרכו בהליכי הראיון, וכן, קיבלו הסבר על מטרות המחקר, היבטיו הייחודיים, הליך העברתו ונהלי הסודיות. הסקר נערך בשעות אחה"צ והערב המוקדמות, על מנת לאפשר נגישות לאוכלוסייה רחבה ככל האפשר ונערך בבתי המשיבים כשהכתובות בהן נערך הסקר נבחרו באופן אקראי מתוך רשימת הכתובות מתוך המתחם. ההנחיות לסוקרים היו כדלהלן: במידה בה הדיירים מסכימים לענות על השאלות רואיין מבוגר מעל גיל 18, ראיון חצי מובנה. הזמן המומלץ לראיון הוא 15 דקות. זמן זה נקבע על מנת שלא להפריע למשפחה יתר על המידה. במצב שבו הדיירים סירבו לענות הסוקרים ניסו לברר מדוע הם מסרבים לענות ומילאו דו"ח סירוב הכולל נתונים לגבי הדיירים (גיל, מין, מוצא, במידה שנתונים אלו זמינים) ונרשמה סיבת הסירוב. במידה והדיירים לא פתחו את הדלת נבדקה הסיבה לכך: במידה והיה רעש בבית ונראה כי הדיירים סירבו לפתוח את הדלת – מולא דו"ח סירוב. במידה ולא היה רעש הרומז על קיומם של דיירים בבית, חזרו הסוקרים פעם נוספת לדירה. במידה והדירה נראתה נטושה (אין סימנים למגורים בדירה: דלת מוזנחת, לכלוך, אין פעמון ושלט על הדלת), מולא דו"ח סירוב אשר ציין כי הדירה נטושה.

4. ממצאים

4.1 בחינת השערות המחקר

4.1.1 סטאטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית

ההשערה הראשונה גורסת, כי ככל שהסטאטוס הסוציו אקונומי נמוך, כך ההזנחה הסביבתית גבוהה יותר. במחקר זה נמצאו קשרים (מתאם פירסון) בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין מצב הבניין, בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין הערכת ההזנחה השכונתית, בין רמת ההשכלה לבין מצב הבניין, בין מצב הבניין למצב הדירה, בין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין מצב הבניין, ובין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית. ומכאן, שרמת חיים והשכלה מביאות לטיפול הבניין, ולהערכה כי מצבה הסביבתי של השכונה טוב יותר. כמו כן, נראה כי אנשים המטפחים את בניינם מטפחים גם את דירתם וכי תושבים אשר דירותיהם בבעלותם מעריכים יותר את הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית מאשר תושבים החיים בדירות שכורות. בהקשר לכך נראה גם כי תושבים השוכרים דירות מטפחים את הבניין בו הם חיים יותר מאשר תושבים שדירותיהם בבעלותם. ממצא זה הוא ממצא מעניין, שכן, הוא גורם לתהייה: האם מצבם הסוציו – אקונומי של שוכרי הדירות גבוה יותר, או נמוך יותר משל התושבים שדירותיהם בבעלותם? שאלה זו תיבחן בהמשך. טבלת קורלציות שלהלן ממחישה קשרים אלה:

טבלה מספר 2: מתאמים בין סטאטוס סוציו – אקונומי לבין הזנחה סביבתית

הערכת הטיפול בהזנחה השכונתית	הערכת ההזנחה השכונתית	מצב הבניין	הזנחה סביבתית / סטאטוס סוציו אקונומי
n.s	- 0.138**	*0.06	הערכת רמת החיים הכלכלית
n.s	n.s	0.135***	רמת ההשכלה
n.s	n.s	0.45**	מצב הדירה
- 0.136**	n.s	0.068**	סטאטוס הבעלות של הדירה

מקרא: לא מובהק = n.s, * p<0.05, ** p<0.01, *** p<0.001

4.1.2 סטאטוס סוציו אקונומי ופחד מפשיעה

ההשערה השנייה, אשר טענה כי יימצא קשר שלילי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין פחד מפשיעה אוששה. במחקר זה נמצאו קשרים שליליים מובהקים חלשים בין משתנים המבטאים סטאטוס סוציו אקונומי לבין משתנים המבטאים פחד מפשיעה. ניתן לראות כי נמצא קשר שלילי בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה, וכן, בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין תחושת הפחד מקורבנות של המשיב. כמו כן, נמצא קשר שלילי חלש בין רמת השכלה לבין תחושת הפחד מקורבנות, וכן, בין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין תחושת הפחד מקורבנות. טבלת הקורלציות שלהלן ממחישה קשרים אלה:

טבלה מספר 3: מתאמים בין סטאטוס סוציו – אקונומי לבין פחד מפשיעה

תחושת פחד מקורבנות	הערכת מסוכנות השכונה	פחד מפשיעה
		סטאטוס סוציו אקונומי
- 0.073 *	- 0.079 **	הערכת רמת החיים הכלכלית
- 0.073 *	n.s	רמת ההשכלה
n.s	n.s	מצב הדירה
- 0.065 *	n.s	סטאטוס הבעלות של הדירה

מקרא: לא מובהק = n.s, $p < 0.05 = *$, $p < 0.01 = **$, $p < 0.001 = ***$

4.1.3 סטאטוס סוציו אקונומי ומעורבות קהילתית

ההשערה השלישית, אשר טענה לקשר בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית אוששה. במחקר זה נמצא קשר חיובי חלש בין חלק ממשתני הסטאטוס הסוציו אקונומי לבין חלק ממשתני המעורבות הקהילתית: נמצא קשר חיובי בינוני בין מצב הדירה לבין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי וכן, נמצא קשר חיובי חלש בין רמת ההשכלה לבין מעורבות בחיי השכונה. נראה כי ככל שרמת ההשכלה עולה, כך גם הנכונות למעורבות בחיי השכונה עולה ולהיפך, וכן, שככל שהדירה מטופחת יותר, כך גדלה המעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. טבלת הקורלציות שלהלן (טבלה מספר 4) ממחישה קשרים אלה.

טבלה מספר 4: מתאמים בין סטאטוס סוציו- אקונומי לבין מעורבות קהילתית

מערבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי	נכונות למעורבות בחיי השכונה	מערבות קהילתית
		סטאטוס סוציו אקונומי
n.s	n.s	הערכת רמת החיים הכלכלית
n.s	0.098 **	רמת ההשכלה
0.182 **	n.s	מצב הדירה
n.s	n.s	סטאטוס הבעלות על הדירה

מקרא: לא מובהק = n.s. , $p < 0.05 = *$, $p < 0.01 = **$, $P < 0.001 = ***$

4.1.4 הזנחה סביבתית ופחד מפשיעה

ההשערה הרביעית אשר טענה כי יימצא קשר חיובי בין הזנחה סביבתית לבין פחד מפשיעה לא אוששה. מהמחקר נראה, כי לא נמצא קשר בין משתנים המבטאים הזנחה סביבתית (מצב הבניין, הערכת ההזנחה השכונתית, הערכת הטיפול בהזנחה השכונתית) לבין משתנים המבטאים פחד מפשיעה (הערכת המסוכנות ותחושת הפחד מפשיעה).

4.1.5 הזנחה סביבתית ומעורבות קהילתית

ההשערה החמישית, אשר טענה כי יימצא קשר חיובי בין הזנחה סביבתית לבין מעורבות קהילתית אוששה. מהמחקר נראה, כי נמצא קשר חיובי חלש בין מצב הבניין לבין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. מכאן נראה, כי ככל שאדם מטפח יותר את הבניין שבו הוא חי, כך גם הוא פעיל יותר בשעות הפנאי. טבלת הקורלציות שלהלן (טבלה מס' 5) ממחישה קשרים אלה.

טבלה מספר 5: מתאמים בין הזנחה סביבתית לבין מעורבות קהילתית

נכונות למעורבות בחיי השכונה	מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי	מעורבות קהילתית
		הזנחה סביבתית
n.s	0.127 **	מצב הבניין
n.s	n.s	הערכת ההזנחה השכונתית
n.s	n.s	הערכת הטיפול בהזנחה השכונתית

מקרא: לא מובהק = n.s, $p < 0.05 = *$, $p < 0.01 = **$, $p < 0.001 = ***$

4.1.6 מעורבות קהילתית ופחד מפשיעה

ההשערה השישית אשר טענה כי יימצא קשר שלילי בין מעורבות קהילתית לבין פחד מפשיעה לא אוששה. מהמחקר נראה, כי לא נמצא קשר בין משתנים המבטאים מעורבות קהילתית (מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי, נכונות למעורבות בחיי השכונה) לבין משתנים המבטאים פחד מפשיעה (הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ותחושת פחד מקורבנות).

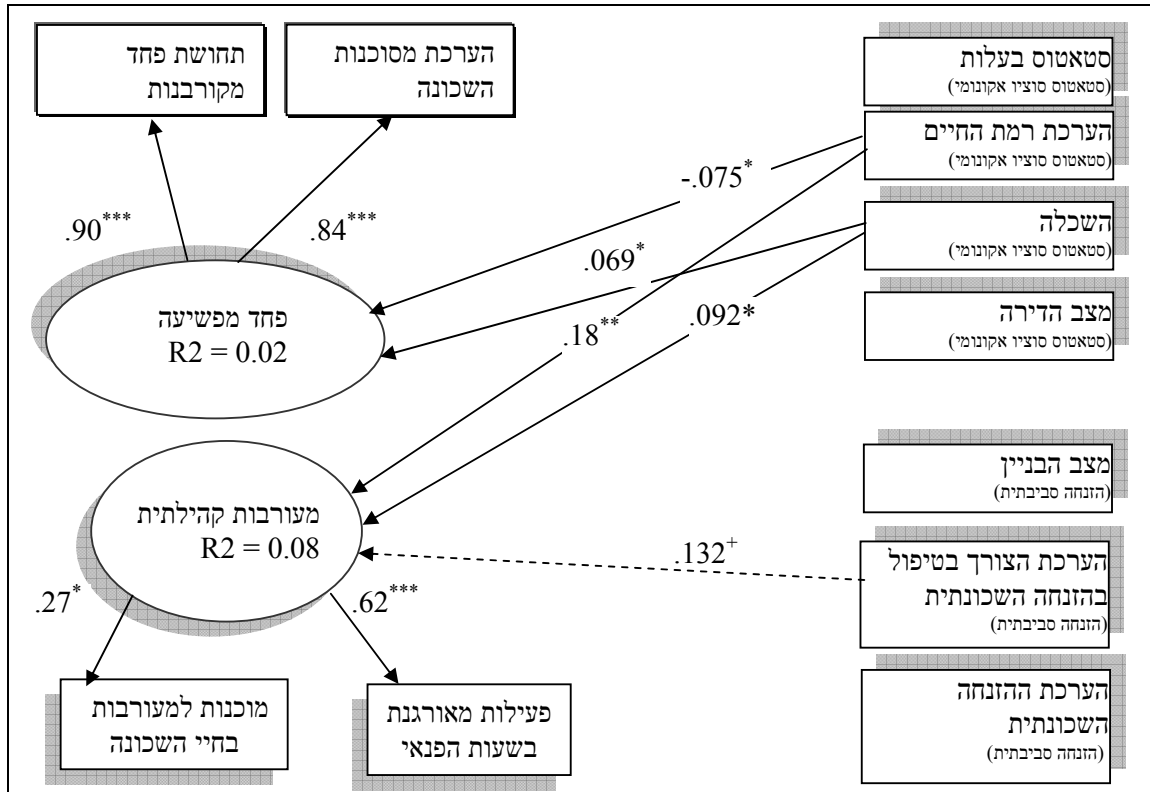
4.2 מודל משוואות מבניות

על בסיס מערך הקורלציות שתואר ועל בסיס השערות המחקר והמודל התיאורטי שלו (ראה/י איור מספר 1) נבנה מודל משוואות מבניות (ראה/י איור מספר 2) שהתבצע בסיועה של תוכנת ה- AMOS. מדדי ההתאמה של המודל הראו על התאמה טובה לנתונים:

$\chi^2_{(df=15)}=14.57, p>0.48$; NFI = 0.991; RFI = 0.961; IFI = 1; TLI = 1; CFI = 1; RMSEA < 0.001. שני המשתנים התלויים במודל הינם שני גורמים: פחד מפשיעה ומעורבות קהילתית. גורם הפחד מפשיעה נמדד על ידי שני מדדים: הערכת המסוכנות בשכונה ותחושת הפחד מקורבנות. הערכת המסוכנות בשכונה נטענה ברמה גבוהה ($\beta = 0.84, p < 0.001$) ותחושת הפחד מקורבנות נטענה גם היא ברמה גבוהה ($\beta = 0.9, p < 0.001$). הגורם השני, גורם המעורבות הקהילתית, נמדד על ידי שני מדדים: מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי ונכונות למעורבות בחיי השכונה. מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי נטענה ברמה גבוהה ($\beta = 0.62, p < 0.001$) ונכונות למעורבות בחיי השכונה נטענה ברמה בינונית גבוהה

($\beta = 0.27, p < 0.05$). בדיקה ראשונית העלתה כי בניגוד למודל התיאורטי, משתני הסטאטוס הסוציו – אקונומי אינם קשורים זה לזה באופן המצדיק גיבושם לגורם אחד, כך גם לגבי משתני ההזנחה הסביבתית ולכן, נמדדה לחוד השפעתו של כל משתנה בלתי תלוי. מהמודל המצוין לעיל נראה כי קיים קשר שלילי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין פחד מפשיעה. הערכת רמת החיים הכלכלית הראתה השפעה שלילית חלשה ומובהקת על רמת הפחד מפשיעה ($\beta = -0.076, p < 0.05$) והשכלה גבוהה העלתה במידה חלשה אך מובהקת את רמת הפחד מפשיעה ($\beta = 0.067, p < 0.05$). כפי שניתן לראות מהמודל שנבנה, נראה כי נמצא קשר חיובי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית; הערכת רמת החיים הכלכלית העלתה את הסיכוי למעורבות קהילתית במידה מועטה ($\beta = 0.18, p < 0.01$) וכך גם רמת ההשכלה של המשיב ($\beta = 0.92, p < 0.05$). כמו כן, הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית נמצאה קרובה להיות מובהקת עם השפעה חיובית עם המעורבות קהילתית ($\beta = 0.132, p < 0.1$).

איור מספר 2: המודל האמפירי – תוצאות השפעת גורמים סוציו-אקונומיים וסביבתיים על פחד מפשיעה ומעורבות קהילתית

מקרא:

$+p < .1$, $*p < .05$, $**p < .01$, $***p < .001$

חץ רציף = השפעה מובהקת →

חץ מקווקו = השפעה במובהקות שולית ---->

5. דיון

מטרת המחקר הייתה ללמוד על השפעתם של גורמים אישיים וסביבתיים על החוויה והמעורבות של התושבים המתגוררים בשכונות מצוקה. שאלת המחקר המרכזית הייתה כיצד סטאטוס סוציו אקונומי והזנחה סביבתית קשורים לאופן שבו אנשים חווים פחד מפשיעה ומעורבים בסביבתם.

בכפוף לסקירת הספרות פותח מודל מחקר המציג את השערות המחקר ביחס לקשרים בין משתניו (ראה/י איור מספר 1). המודל מציג קשר שלילי בין פחד מפשיעה לבין מידת המעורבות הקהילתית, קשר שלילי בין סטאטוס סוציו – אקונומי לבין פחד מפשיעה וקשר (חיובי או שלילי) בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית, וכן, מנבא כי הזנחה סביבתית תהיה קשורה באופן חיובי עם פחד מפשיעה ובאופן שלילי עם מעורבות קהילתית. השערות אלו נתמכו באופן חלקי. ככלל, ניתן לראות כי נמצאו הקשרים המצופים בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין הזנחה סביבתית, בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין פחד מפשיעה, בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית ובין הזנחה סביבתית לבין מעורבות קהילתית.

5.1 הקשר שבין סטאטוס סוציו אקונומי להזנחה סביבתית

מחקר זה בחן ומצא קשרים בין משתנים המייצגים סטאטוס סוציו אקונומי לבין משתנים המבטאים את ההזנחה הסביבתית. המשתנים המייצגים סטאטוס סוציו אקונומי כוללים את הערכת רמת החיים הכלכלית, ההשכלה, סטאטוס הבעלות של הדירה ומצב הדירה והמשתנים המבטאים הזנחה סביבתית כוללים את מצב הבניין, הערכת רמת ההזנחה השכונתית והערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית.

תיאוריות המתארות התפוררות חברתית עוסקות בעיקר בהזנחה הפיזית והחברתית הקיימת בשכונות מצוקה. לפי תיאוריות אלו, ההזנחה (הפיזית והחברתית) הנה גורם המעיד על העדר פיקוח חברתי ועל ההתפוררות החברתית הקיימת בשכונה. שואו ומקיי (Shaw & McKay, 1942), אשר השתמשו במושג זה על מנת להסביר עבריינות נוער, גרסו כי עוני, גדילה מהירה של האוכלוסייה, שוני תרבותי ותחלופה גבוהה של תושבים הנם הגורמים להתפוררות החברתית. כתוצאה מהתפוררות זו מוסדות הפיקוח החברתי (משפחה, כנסייה, בתי ספר) מאבדים מכוחם ומיכולתם להפעיל פיקוח חברתי בלתי פורמאלי על הצעירים, ועל כן, שיעור עבריינות הנוער עולה. חוקרים אחרים (Sampson & Raundebush, 1999;

(Skogan, 1990) מצאו, כי התפוררות חברתית ופיזית הנה גבוהה בשכונות מצוקה (disadvantaged neighborhoods), ואילו אחרים (Wilson & Lewis & Salem, 1986; Kelling, 1982) ציינו כי, מצב של אי סדר חברתי או פיזי ההופך למצב מתמשך גורם לתחלופת תושבים. במצב זה תושבים שיישארו בשכונה הם אלה שלא יוכלו להרשות לעצמם (מבחינה כלכלית) לעבור דירה ולגור באזור בעל סטאטוס סוציו אקונומי גבוה יותר. תושבים אלה יפחיתו את מעורבותם בשכונה וכתוצאה מכך ההתפוררות החברתית תגבר והשכונה תהיה מוזנחת יותר; הן מבחינה פיזית, והן מבחינה חברתית.

ממצאי המחקר עקביים עם תיאורית ההתפוררות החברתית ועם הטענה התיאורטית שלפיה במקומות בהם הסטאטוס הסוציו אקונומי נמוך קיימת הזנחה סביבתית גבוהה (Burges, 1967 [1925]; Bursilk & Grasmick, 1993; Korn-Hauser, 1978; Lewis & Salem, 1986; Korn-Hauser, 1978; Shaw & Mckay, 1942; Skogan, 1990; Wilson & Kelling, 1982). הממצאים מראים, כי בראש ובראשונה הערכת רמת החיים קשורה להערכת ההזנחה הסביבתית, לאחר מכן למצב הבניין, ולבסוף, להערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית. כמו כן, ניתוח הנתונים מצביע על קשרים נוספים: הקשר בין רמת ההשכלה לבין מצב הבניין, הקשר בין מצב הדירה לבין מצב הבניין, הקשר בין סטאטוס הבעלות של הדירה לבין מצב הבניין והקשר בין סטאטוס הבעלות של הדירה לבין הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית.

הממצאים מראים כי הקשר בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין ההזנחה השכונתית הוא הגבוה מבין משתני ההזנחה הסביבתית. הסבר אפשרי לכך, הוא, שייתכן שהיות ובשכונות מצוקה קיימים משאבים חברתיים וכלכליים מועטים (Sampson, Raudenbush & Earls, 1997), התושבים רואים את ההזנחה השכונתית הקיימת בהן כגורם לתפיסת המצב הכלכלי הירוד של השכונה וכגורם לעוניים ("השכונה שלי הופכת אותי לעניי") ועל כן נוטים למזער את אחריותם למצב ("אני לא אשם בעוניי"). בהתאם לכך, ניתן ליחס את הקשר שזוהה במחקר זה לראיית מצבה הפיזי של השכונה כגורם המשפיע על הערכת רמת החיים הכלכלית של תושביה.

כמו כן, נראה כי לא נמצא קשר בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית. הסבר אפשרי לכך הוא שהצורך בטיפול קיים בכל רובדי האוכלוסייה, וקיים בשכונות השונות, ללא קשר לסטאטוס הסוציו אקונומי של תושביהן; הן

בשכונות בעלות סטאטוס סוציו אקונומי גבוה והן בשכונות בעלות סטאטוס סוציו אקונומי נמוך, התושבים דורשים טיפול בשכונתם מצד הרשויות. דוגמא לכך היא שכונות היוקרה בחיפה, אשר מרבית תושביהן בעלי סטאטוס סוציו אקונומי גבוה. בשכונות אלו התושבים הביעו צורך בטיפול בתשתיות הפיזיות (כבישים, מדרכות) הקיימות בשכונתם, ואכן, התקיימו בהן שיפוצים נרחבים. דוגמא זו באה להמחיש את הטענה, כי הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית אינו קשור להערכת רמת החיים הכלכלית של התושבים, אלא, להזנחה הפיזית הקיימת בה. בהנחה ויש צורך לשקם את השכונה מבחינה פיזית, הן תושבים המעריכים את רמת חייהם הכלכלית בצורה גבוהה והן תושבים המעריכים את רמת חייהם הכלכלית בצורה נמוכה יבטאו צורך בטיפול בשכונה.

עוד ניתן לראות מהממצאים, כי נמצא קשר בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין מצב הבניין. נראה כי אנשים המעריכים את רמת חייהם הכלכלית באופן גבוה יותר מתגוררים בבניין מטופח יותר ולהפך. ייתכן וניתן ללמוד מממצא זה על המוטיבציה של אנשים החיים בשכונות מצוקה לשפר את איכות חייהם ואת רווחתם. אנשים אלה חיים בשכונת מצוקה ועל כן, חשופים להתפוררות הפיסית והחברתית הקיימת בה (Sampson & Raundebush, 1999; Skogan, 1990). היות וכך, היכולת של התושבים לשפר את איכות חייהם ואת מגוריהם בשכונה רבה יותר בתחומים בהם יש להם שליטה ואחריות אישית; המראה הפיסי של הבניין מהווה תחום כזה – יותר קל לתושב להשפיע על מראה הבניין שלו מאשר על מראה שכונתו והיות והבניין הוא חלק מסביבת המגורים האישית של התושב הוא גם נמצא באחריותו. על כן, בהינתן המשאבים הדרושים לכך (כגון; משאבים כלכליים) יפעלו התושבים במטרה לטפח את הבניין בו הם מתגוררים.

עוד בנושא טיפוח סביבתו הקרובה של התושב, ממצאי המחקר מראים שמבין שלושת הקשרים הבוחנים את הקשר שבין מצב הדירה לבין המשתנים המבטאים הזנחה סביבתית (מצב הבניין, הערכת רמת ההזנחה השכונתית והערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית) הקשר בין מצב הבניין לבין מצב הדירה הוא היחיד שנמצא מובהק. הסבר אפשרי לכך נעוץ בנושא האחריות שאוזכר קודם: נראה כי חלק מהמשתנים נתפסים ככאלה שהאחריות לטיפולם נמצאת בידי הרשויות (אחריות מוסדית), ואילו חלק מהמשתנים נתפסים ככאלה שהנם באחריות התושב (אחריות אישית); הן הדירה והן הבניין מהווים חלק מסביבת המגורים הקרובה יותר של התושב ועל כן, מצבם הפיסי נתפס ככזה הנמצא באחריות התושבים; סביר להניח כי אדם המטפח את סביבתו הקרובה יטפח הן את הדירה והן את

הבניין בהם הוא מתגורר. לעומת זאת, הן הערכת ההזנחה השכונתית והן הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית קשורים לסביבתם הרחבה של התושבים, והאחריות לנושאים אלה ולטיפול בהם נתפסת כשייכת לרשות המקומית. על כן, אדם המטפח את דירתו לאו דווקא יעריך כי קיימת הזנחה בשכונתו או יראה צורך בטיפול בה.

מצב הבניין נמצא קשור גם לרמת השכלתם של התושבים המתגוררים בו. כאן המקום לציין, כי במתחם "מלבן הדר" קיים שיעור גבוה של תושבים משכילים (מעל 12 שנות לימוד) ושיעור גבוה של עולים מחבר העמים (ראה/י טבלה מס' 1), כשמחקרים מראים כי לרוב עולי חבר העמים הינם בעלי חינוך פורמאלי והשכלה הגבוהה מזו הקיימת באוכלוסיה הותיקה הממוצעת (Raijman & Semyonov, 1998). הקשר שבין מצב הבניין לרמת ההשכלה של התושבים מדגיש את המוטיבציה שיש לאוכלוסיות מסוימות החיות בשכונה לקדם את איכות חייהם. ייתכן ובקרב אנשים משכילים קיימת מודעות גבוהה לסביבתם האישית ולרווחתם האישית, ועל כן הם מטפחים את הבניין שבו הם חיים יותר מאשר תושבים שאינם משכילים. ואולם, בניגוד לקשר שבין רמת השכלת התושב לבין מצב הבניין בו הוא מתגורר, ממצאי המחקר מראים כי לא נמצא קשר בין רמת ההשכלה לבין הערכת רמת ההזנחה השכונתית של התושבים ולהערכת הצורך בטיפול בהזנחה זו. בהתייחס למסגרת התיאורטית המתארת קשר שלילי בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין הזנחה סביבתית (Burges, 1967 [1925]; Bursilk & Grasmick, 1993; Korn-Hauser, 1978; Lewis & Salem, 1986; Korn-Hauser, 1978; Shaw & McKay, 1942; Skogan, 1990; Wilson & Kelling, 1982) ניתן היה לצפות כי יהיו הבדלים בין תושבים שהנם משכילים לבין התושבים שאינם משכילים ביחס להערכתם את שכונתם כמוזנחת וביחס להערכתם את הצורך בטיפול בה. ואולם, כאן המקום להזכיר שוב, כי חלק גדול מהתושבים המשכילים המתגוררים בשכונה הם עולי חבר העמים שעלו לארץ בשנות התשעים. למרות השכלתם, העולים בישראל השתלבו בתחתית המערכת הריבודית - תעסוקתית בארץ (Raijman & Semyonov, 1998) ועקב זאת, חווים את עצמם כחלק מאוכלוסייה חלשה המתגוררת בהדר ושאינה נבדלת משאר תושבי השכונה מבחינת מעמדה החברתי - כלכלי. כחלק מאוכלוסייה תושבים אלה גם מודעים לכך שהם חיים בשכונה מוזנחת הדורשת טיפול, שכן, בשכונות מוזנחות לרוב גרים אנשים ממעמד סוציו אקונומי נמוך. לפיכך, במקרה של העולים מחבר העמים, נראה כי להשכלה אין השפעה על הערכתם של התושבים את השכונה כמקום מוזנח המצריך טיפול.

גם הקשר שבין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין הערכת ההזנחה השכונתית לא נמצא מובהק. הסבר אפשרי לכך, הוא שהיות ובעיית ההזנחה הסביבתית בשכונה בעלת נראות גבוהה, הן תושבים בעלי דירות שכורות והן תושבים אשר דירותיהן בבעלותם מעריכים באופן דומה את קיומה של הזנחה זו. הנראות הגבוהה של ההזנחה הסביבתית הפיסית (מהמורות במדרכות ובכבישים, אשפה לא מפונה, עצים שאינם גזומים) תורמת לכך שגם אדם שאינו מתגורר בשכונה יכול להבחין בהזנחה הקיימת בה, ועל כן, על אחת כמה וכמה תושבים המתגוררים בשכונה יבחינו בהזנחה זו, ללא קשר לסטאטוס הבעלות שלהם על דירתם.

ואולם, בניגוד לקשר שבין סטאטוס הבעלות לבין הערכת ההזנחה השכונתית ניתן לראות כי נמצא קשר בין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית; תושבים אשר דירותיהם בבעלותם רואים יותר צורך בטיפול בעיית ההזנחה הסביבתית של השכונה מאשר תושבים שדירותיהם שכורות. כאן המקום לציין, כי במתחם "מלבן הדר" הדירות שבבעלות התושבים הן דירות ישנות שאיבדו מערכן. מרבית האנשים המתגוררים בהן קנו אותן לפני עשרות שנים, כשערך הדירות היה גבוה יותר (בהתאם לערך השכונה), וכעת, משירד ערך השכונה ועימו ערך הדירות מתקשים התושבים למכרן ולעבור לשכונות בעלות סטאטוס סוציו אקונומי גבוה יותר. עקב הקושי למכור את הדירות, סביר להניח כי תושבים אלה סבורים כי מגוריהם בשכונה אינם ארעיים וכי יגורו בה עוד זמן רב. זאת, בניגוד לבעלי הדירות השכורות אשר ייתכן וסבורים כי מגוריהם בשכונה זמניים היות וביכולתם לשכור דירה גם באזור אחר, בעל סטאטוס סוציו אקונומי גבוה יותר (עקב נידותם). היות והתושבים שדירותיהם בבעלותם סבורים כי יצטרכו להתמודד עם בעיית ההזנחה השכונתית לאורך זמן, ביטאו תושבים אלה צורך רב יותר בטיפול בבעיה זו.

ממצא נוסף שנמצא קשור לסטאטוס הבעלות של הדירה ונמצא בעל כיוון מעניין הוא הקשר שבין סטאטוס הבעלות של הדירה למצב הבניין. הממצאים מראים, כי ככל שסטאטוס הבעלות של הדירה נמוך יותר (דירה שכורה), כך מצב הבניין טוב יותר. מצופה היה למצוא קשר חיובי בין סטאטוס הבעלות של הדירה לבין מצב הבניין היות וסטאטוס בעלות של האדם על דירתו מעלה את הערך הסוציו אקונומי שלו (היות והדירה מהווה נכס כלכלי). ואולם, בהתייחס לדברים שאוזכרו קודם בדבר ערכן הנמוך של הדירות באזור, נראה כי ייתכן ובמתחם "מלבן הדר" ניתן לזהות מגמה הקשורה לסטאטוס הסוציו אקונומי של תושביה. לפי מגמה זו, ייתכן ובעלי הדירות הקנויות אינם בעלי סטאטוס סוציו אקונומי גבוה מזה של בעלי הדירות השכורות, ולעיתים אף נמוך מזה של דיירים אלה. התושבים אשר מתקשים למכור

את דירותיהם ממשיכים להתגורר בשכונה ועל ידי כך משמרים את מעמדם החברתי כלכלי הנמוך. לעומתם, תושבים המתגוררים בשכירות אינם צריכים למכור את דירותיהם על מנת לעבור לאזור מגורים אחר, ועל כן הם בעלי סיכוי טוב יותר לעזוב את השכונה ולשפר את מעמדם.

הסבר נוסף העשוי להסביר ממצא זה הוא האינטרס של בעל הבניין לשקם את המראה הפיסי של הבניין. האינטרס של בעל הבניין מהווה שיקול מרכזי העשוי להשפיע על הקשר שבין סטאטוס הבעלות על הדירה לבין מצב הבניין: הדירות הקנויות לעיתים ישנות ובהתאם לכך גם הבניין בו הן ממוקמות. עקב זאת, לעיתים הבניין דורש שיפוץ, אולם לדיירים החיים בו אין יכולת כלכלית המאפשרת להם לשפצו. לעומת זאת, לרוב, הדירות השכורות הנן בבעלותו של בעל בניין. אדם זה מעוניין כי חזות הבניין שבבעלותו תהיה יפה ומטופחת (על מנת לשווק ולמכור את הדירות הנמצאות בו) ולכן מוכן להשקיע משאבים כספיים על מנת לשקם את מראהו. מסיבה זו נראה כי בעלי הדירות השכורות מתגוררים בבניינים מטופחים יותר מאשר הבניינים בהם מתגוררים תושבים אשר דירותיהם בבעלותם. ראוי שמחקרי המשך יתנו את הדעת להבדלים הסוציו – אקונומיים שבין התושבים שדירותיהם בבעלותם לבין תושבים השוכרים דירות באזור.

5.2 הקשר שבין פחד מפשיעה לסטאטוס סוציו אקונומי, להזנחה סביבתית

ולמעורבות קהילתית

המושג פחד מפשיעה מתייחס לשני היבטים: ההיבט הקוגניטיבי וההיבט הרגשי. ההיבט הקוגניטיבי מתייחס לתפיסה קוגניטיבית הכוללת הערכה של אומדן הסיכון האישי הנובע מרמת העבריינות שבסביבת האדם, והערכת הנזק העשוי להיגרם לו. ככל שהערכת הפגיעה ואומדן הסיכון האישי גבוהים יותר, כך גם תחושת הפחד גבוהה יותר (אמיר וברגמן, 1988). ההיבט הרגשי, מתייחס לתגובה הרגשית השלילית לפשיעה או לסימנים הקשורים אליה (Ferraro & LaGrange, 1987). במחקר זה נבחן הקשר של משתנה הפחד מפשיעה עם המשתנים סטאטוס סוציו אקונומי, הזנחה סביבתית ומעורבות קהילתית.

5.2.1 פחד מפשיעה וסטאטוס סוציו אקונומי

בחינת מחקרים העוסקים בקשר שבין סטאטוס סוציו אקונומי לבין פחד מפשיעה מלמדת כי תוצאות המחקרים אינן חד משמעיות; חוקרים מסוימים מצאו קשר שלילי בין הכנסה לבין פחד מפשיעה (Taylor, Gottfredson & Brower, 1984), אולם אחרים לא הצליחו

להסביר קשר זה (Clemente & Kleiman, 1977). יחס דומה קיים גם לגביי משתנה ההשכלה; בעוד שחוקרים מסוימים מצאו קשר חיובי בין השכלה לפחד מפשיעה, (Gomme, 1988; Covington & Taylor, 1991; Keane, 1992; Lane & Meeker, 2000; Skott, 2003) חוקרים אחרים לא מצאו קשר זה (Ortega & Myles, 1987; Krannich, Berry, & Greider, 1989; Moeller, 1989; Bankston, & St. Pierre, 1992; McCoy et al., 1996).

במחקר זה נמצאו קשרים בין משתנים המייצגים סטאטוס סוציו אקונומי הכוללים את הערכת רמת החיים הכלכלית, רמת ההשכלה, סטאטוס הבעלות על הדירה ומצבה, לבין משתנים המבטאים פחד פשיעה, הכוללים את הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה (המימד הקוגניטיבי) ואת תחושת הפחד מקורבנות (victimization) (המימד הרגשי) של המשיב. הממצאים תומכים באופן חלקי בטענה, כי ככל שהסטאטוס הסוציו אקונומי נמוך יותר, כך התושבים מפוחדים יותר. הממצאים מראים, כי נמצאו קשרים בין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין הערכת המסוכנות בשכונה ובין הערכת רמת החיים הכלכלית, רמת ההשכלה של המשיב וסטאטוס הבעלות על הדירה לבין תחושת הפחד מפשיעה.

כמו כן, נמצא קשר מובהק בין הערכת רמת החיים הכלכלית להערכת המסוכנות בשכונה ולתחושת הפחד מפשיעה. נראה כי תושבים אשר רמת חייהם הכלכלית נמוכה, מעריכים את שכונתם כמסוכנת עבורם וחוששים מקורבנות. ייתכן וחלק מהערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ומתחושת הפחד מקורבנות הקיימת אצל אנשים אלה נובע מגורמים אובייקטיביים הקשורים להיותם מוקדי פשיעה פוטנציאליים (למשל, אנשים קשישים ללא מערכות תמיכה וללא יכולת כלכלית). ואולם, ייתכן וחלק מהגורמים להיווצרות הפחד (מבחינה רגשית וקוגניטיבית) קשור לתפיסה החברתית כלכלית הרווחת בארץ ובמדינות שונות בעולם, אשר לפיה "כסף שווה כוח". תפיסה זו תורמת לכך שאנשים ללא יכולת כלכלית חשים כי כוחם החברתי מוגבל, ועל כן, מעריכים את עצמם כחשופים יותר לסכנות אפשריות וחוששים מלהיות קורבנות לפשיעה. הערכתם את עצמם כקורבנות פוטנציאליים משפיעה על קישור האלמנטים המבטאים הזנחה פיסית וחברתית לחוויות הקשורות בפשיעה (Lagrange et al., 1992) וכתוצאה מכך עולה גם תחושת הפחד שלהם מקורבנות.

בנוסף, לא נמצא קשר בין רמת השכלתם של התושבים לבין הערכתם את המסוכנות הקיימת בשכונה. הסבר אפשרי לכך הוא, שהיות ומדובר באזור בעל שיעורי פשיעה גבוהים, התושבים החיים בו שומעים על מקרי פשיעה אלה ואף עדים להם, ועל כן, הן התושבים

המשכילים והן התושבים שאינם משכילים מעריכים את מסוכנות השכונה באופן דומה. באותו אופן, לא נמצא קשר בין פחד מפשיעה (על שני היבטיו: הערכת מסוכנות השכונה ותחושת הפחד מקורבנות) לבין סטאטוס הבעלות על הדירה. נראה כי מצב הדירה אינו משפיע על הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ועל תחושת הפחד מקורבנות של התושב. כפי שצוין קודם לגביי הקשרים שבין מצב הדירה וסטאטוס הבעלות על הדירה להערכת ההזנחה השכונתית גם בנושא זה נראה, כי לאזור המגורים השפעה רבה יותר על תחושת הפחד מפשיעה של התושבים מאשר ההשפעה של מצבן הפיסי של דירותיהם וסטאטוס הבעלות על דירות אלו על תחושה זו. ראוי שהנחה זו תיבחן במחקרי המשך.

בניגוד לממצא הקודם אשר הצביע על העדר קשר בין השכלה לבין הערכת המסוכנות בשכונה, מממצאי המחקר ניתן לראות, כי אכן נמצא קשר בין רמת ההשכלה של המשיבים לבין תחושת הפחד שלהם מקורבנות. כאשר מדובר בהערכת המסוכנות הקיימת בשכונה נראה כי תושבים רבים מודעים לסכנה זו, ללא קשר לרמת השכלתם ועל כן, מעריכים באופן דומה את השכונה כמקום מסוכן. יחד עם זאת, כאשר מדובר בתחושת הפחד מקורבנות המדגישה את ההיבט הרגשי של הפחד, משתנה ההשכלה מהווה מרכיב חשוב במיתון תחושה זו. כאן המקום לציין את תיאורית היעילות העצמית (self efficacy). לפי תיאוריה זו, בבני האדם קיים מנגנון הנקרא מנגנון "יעילות עצמית". מנגנון זה הוא מנגנון פרטני, מרכזי ומתמשך, המורכב מאמונה של האדם במסוגלותו להפעיל שליטה על אירועים המשפיעים על חייו (Bandura, 1989). ההנחה המרכזית של תיאוריה זו היא, שתהליכים פסיכולוגיים מהווים אמצעי ליצירת ציפיות המחזקות את היעילות העצמית של האדם. דרגת האמון שיש לאדם ביכולתו לבצע את ההתנהגות הנדרשת להשגת תוצאה מסוימת, הישגים ביצועיים (הצלחות וכישלונות בעבר) (Bandura, 1977, 1984), תפקוד עצמאי (תחושת שליטה במצבים מאיימים) (Bandura et al., 1975) והסיבות הנתפסות שתרמו לתוצאות (כישורים אישיים, עזרים חיצוניים או סיבות מקריות) (Bandura, 1977, 1984) מהווים מרכיבים חשובים בתפיסתו של האדם את עצמו כבעל יעילות עצמית. ייתכן והסבר לממצא זה נעוץ במידת יעילותם העצמית (self efficacy) של בעלי ההשכלה הגבוהה: במקרים רבים לאנשים משכילים כישורים הנובעים מעצם היותם משכילים, כגון, יכולת קריאה לעזרה, יכולת קרוא וכתוב והכרת דרכי גישה לגורמים המטפלים בפשיעה. יכולות אלו מסייעות בהתמודדות טובה יותר עם מצבי הלחץ הקשורים בפשיעה. הכרה בהן מגבירה את תחושת היעילות העצמית של האדם ועל כן

מגבירה את תחושת שליטתו לגביי האופן שבו הוא מתמודד עם אירועים הקשורים בפשיעה. כתוצאה מכך, מופחתת תחושת הפחד מקורבנות של בעלי ההשכלה הגבוהה. ראוי שמחקרי המשך יעסקו בבחינת הקשר שבין יעילות עצמית לבין פחד מפשיעה.

הממצאים מראים כי קיים קשר בין סטאטוס הבעלות של המשיב על דירתו לבין הערכת הפחד שלו מקורבנות (המימד הרגשי של פחד מפשיעה). קשר זה נמצא ברמה של מתאם פירסון, אך לא נמצא במודל המשוואות המבניות, קרוב לוודאי כיוון שהשפעה זו נטמעה בהשפעת אחד המשתנים הסוציו אקונומיים האחרים. לפי קשר זה, אנשים החיים בדירה שבעלותם חוששים יותר מפשיעה. כפי שכבר צוין, במקרים רבים, מדובר בתושבים החיים זמן רב בשכונה והיות שכך סביר להניח כי נחשפו לאירועי פשיעה רבים יותר. עקב זאת, תגובתם הרגשית לפשיעה או לסימנים הקשורים בה מקבלת ביטוי רב יותר אצל תושבים אלה מאשר אצל התושבים השוכרים דירות בשכונה. בנוסף, כפי שצוין קודם, לעיתים קרובות, התושבים החיים בדירות שבעלותם הם תושבים אשר קנו את דירותיהם לפני עשרות שנים ועל כן, סביר להניח כי מדובר באנשים מבוגרים יותר אשר חווים מידה רבה יותר של פחד מפשיעה (Greve, 1998; Tulloch, 2000; Lane & Meeker, 2000; Scott, 2003; Wilcox, 2003). היות ולרוב האוכלוסייה החיה בדירות שכורות היא אוכלוסייה צעירה יחסית (זוגות צעירים, סטודנטים), סביר להניח כי תושבים הגרים בדירות שבעלותם יבטאו מידה רבה יותר של פחד. משתנה הגיל לא נבחן במחקר זה וראוי שהשפעתו על משתני המחקר (ובניהם גם סטאטוס הבעלות וההערכה הרגשית של פחד מפשיעה) תיבחן במחקרי המשך.

5.2.2 פחד מפשיעה והזנחה סביבתית

במחקר זה נבחן הקשר שבין משתנים המבטאים פחד מפשיעה הכוללים את הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ואת תחושת הפחד מקורבנות של המשיב לבין משתנים המבטאים הזנחה סביבתית הכוללים את מצב הבניין, הערכת ההזנחה הסביבתית והערכת הטיפול בהזנחה זו. עבודות העוסקות בסימנים הפיזיים והחברתיים המעידים על ההתפוררות החברתית בשכונה (incivilities thesis) קושרות את הסימנים הפיזיים של אי הסדר (physical disorder) לנורמות ההתנהגות והשליטה החברתית (social control) של התושבים החיים באזור (Skogan & Maxfield, 1981; Perkins & Taylor, 1996); כאשר התושבים מקשרים את הסימנים הפיזיים להתרופפות הנורמות החברתיות שבשכונה עשויה להיווצר

בה פשיעה חמורה (Willson & Kelling, 1982); סימנים אלה נתפסים כסימנים המצביעים על עליית הסיכון לפשיעה (Skogan, 1990) ומתקשרים באופן אסוציאטיבי לחוויות המעלות פחד מפשיעה (Lagrange et al., 1992). סימנים אלה משקפים את תחושות הפחד והאפטיה הקיימות בקרב התושבים, ועל כן, הפתרון למצב זה הוא טיפול בהזנחה הפיסית והחברתית הקיימת בשכונה (Willson & Kelling, 1982). בניגוד לטענות התיאורטיות הללו, התומכות בקשר שבין הזנחה סביבתית לפחד מפשיעה, במחקר זה לא נמצא קשר בין משתנים אלה. ממצאי המחקר מראים, כי לא נמצא קשר בין הערכת התושבים את ההזנחה הקיימת בשכונה לבין הפחד שלהם מפשיעה (על שני ההיבטים שבחן המחקר: הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ותחושת הפחד מקורבנות). כמו כן, לא נמצא קשר בין הערכת הצורך בטיפול בהזנחה השכונתית לבין פחד מפשיעה (על שני היבטיו). הסבר אפשרי לכך הוא תפיסת התושבים את הגורמים השונים היוצרים את שתי התופעות האלו (ההזנחה הסביבתית והפשיעה): ההזנחה הפיסית הקיימת בשכונה נובעת מהתיישנות השכונה ומהעדר הטיפול בה. על כן, ייתכן והתושבים רואים ברשות המקומית את האחראית לכך שמצבה הפיסי של שכונתם הלך והתדרדר ורואים בהזנחה הקיימת בה אלמנט המשקף את יחס הרשויות כלפיהם. יחד עם זאת, אלמנט זה אינו גורר אחריו אסוציאציות הקשורות לפשיעה, אלא, גורר אחריו אסוציאציות הקשורות להעדר יחס מצד הרשויות, כגון; תחושת קיפוח של התושבים וחוסר עניין בהם. נראה כי הגורם החברתי של ההזנחה (כלומר, ההזנחה החברתית) הוא הגורם המתקשר באופן אסוציאטיבי עם הפחד של התושבים מפשיעה: קיומן של חבורות רחוב עברייניות, אלכוהוליסטים, דרי רחוב המשוטטים בשכונה וונדליזם הן התופעות הגוררות עימן אסוציאציות הקשורות בפשיעה הקיימת בשכונה. היות ומחקר זה התייחס אך ורק לאלמנטים הפיסיים של ההזנחה הסביבתית הקיימת בשכונה (כגון; מהמורות בכבישים ובמדרכות), לא נמצא קשר בין המשתנים הבוחנים הזנחה זו והצורך בטיפול בה לבין משתנים הבוחנים פחד מפשיעה. מן הראוי שמחקרי המשך יבחנו גם את הקשר שבין ההזנחה החברתית לפחד הקיים בקרב התושבים החיים בשכונות מצוקה ובפרט באזור בו נערך הסקר. כמו כן, מממצאי המחקר עולה, כי לא נמצא קשר בין מצב הבניין לבין הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה. בהקשר זה יש לציין, כי חלק מאירועי הפשיעה המתבצעים בשכונה מתקיימים גם בבניינה, כך למשל; זנות, סחר בנשים, ונדליזם, סחר בסמים, לינה של דרי רחוב וקיומם של שתיינים וצרכני סמים בבנייני השכונה. מצבים מעין אלו עשויים להתרחש הן בבניינים מוזנחים והן בבניינים מטופחים: בעוד שחלק מהתופעות הללו קשורות באופן

ישיר למצבו של הבניין, חלקן האחר אינו קשור למצב זה ועשוי להתקיים גם בבניינים מטופחים; אירועים בהם דרי רחוב לנים במבנים פרטיים והופעתן של חברות רחוב, נרקומנים או אלכוהוליסטים בבניין יופיעו לרוב בבניינים מוזנחים, ואולם, בניגוד לאירועים אלה, אירועים אחרים עשויים להתרחש הן בבניינים מוזנחים והן בבניינים מטופחים, כך לדוגמה, זנות וסחר בסמים עשויים להתקיים בבניינים מוזנחים ומטופחים כאחד. תושבי השכונה מכירים את התופעות הקשורות לפשיעה על גוניהם השונים ועקב זאת, הם אינם קושרים בין הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה לבין מצבו הפיזי של הבניין בו הם מתגוררים. התושבים יודעים שפשיעה עשויה להתקיים בשני סוגי המבנים וייתכן וכי הפשיעה באזור עשויה להתרחש במקומות שונים ובדרכים שונות ואף לא צפויות.

בניגוד לקשר שבין מצב הבניין לבין הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה, לא נמצא קשר בין מצב הבניין לבין תחושת הפחד מקורבנות של תושביו. לממצא זה מספר הסברים: ההסבר הראשון, נעוץ בטענה שהוצגה קודם, לפיה, פשיעה אינה מתקיימת בבניינים מוזנחים בלבד, ועל כן, אין זה הכרחי שתושבים החיים בבניינים מטופחים יבטאו פחות תחושות פחד מפשיעה מאשר תושבים החיים בבניינים מוזנחים. ההסבר השני לכך שלא נמצא קשר בין המשתנים טמון בתחושת הפיקוח והשליטה של התושבים בנוגע לקורה בבניין בו הם מתגוררים. בבניינים בהם התושבים מלוכדים וקיימת תחושת שליטה ופיקוח בנוגע לקורה בהם, תפחת תחושת הפחד של התושבים, לעומת זאת, בבניינים בהם התושבים אינם מלוכדים וקיימת תחושת פיקוח ושליטה נמוכה בנוגע לקורה בהם, התושבים יחוו מידה רבה יותר של פחד, וזאת, ללא קשר למראה הפיזי של הבניין בו הם מתגוררים. סמפסון (Sampson, 1998) תיאר את היעילות הקולקטיבית בשכונה כחיבור שבין אמון הדדי ונכונות משותפת להתערב למען טובת הכלל, וייתכן וניתן להשתמש במושג זה גם בנוגע ללכידות התושבים בבניין המנבאת את יכולת תושביו להתארגן ולהפוך לגוף מלוכד המשמר את הסדר הקיים בו ומונע את היווצרותה של הפשיעה. מחקרים עתידיים יכולים לבחון את הקשר שבין לכידות התושבים בבניין ותחושת השליטה שלהם בנוגע למתרחש בבניין (העשויות להתבטא בקיומו של ועד בניין ואסיפות דיירים) לבין תחושת הפחד מפשיעה הרווחת בקרב תושביו.

5.2.3 פחד מפשיעה ומעורבות קהילתית

במחקר זה נבחן הקשר שבין משתנים המבטאים פחד מפשיעה לבין משתנים המבטאים מעורבות קהילתית. המשתנים המבטאים פחד מפשיעה הם הערכת המסוכנות הקיימת בשכונה ותחושת הפחד מקורבנות, בעוד שמשתנים המבטאים מעורבות קהילתית הם

מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי ונכונות למעורבות קהילתית בשכונה. הקשר שבין פחד לפשיעה לבין מעורבות קהילתית נבחן בדרכים שונות: מחקרים מראים כי קיים קשר בין מעורבות קהילתית לבין פחד מפשיעה ומראים כי ירידת מעורבות התושבים בשכונה מסייעת בהגברת הפחד של התושבים מפשיעה (Liska, Sanchirico, & Reed, 1988), וכי קשרים חברתיים מפחיתים באופן מובהק את רמות הפשיעה (Riger et al., 1981; Sampson, 2004; Taylor, Gottfredson, & Brower, 1984; Bawmer, 1985; Rountree & Land, 1996). מחקר אחר מצא שההשפעה של תמיכה חברתית או קיומם של משאבים להתמודדות עם בעיות מקומיות עשויה לסייע בהפחתת פחד מפשיעה (Taub, Taylor & Dunham, 1984) ומחקרו של ליו (Liu, 1993) מצא, כי האלימות הפושעת מעלה את רמות הפחד ומפחיתה את הלכידות השכונתית, את שביעות הרצון מהשכונה, את יציבות העסקים ואת האופטימיות הקהילתית. ממצאי המחקר מראים, כי לא נמצא קשר מובהק בין משתנים המבטאים פחד מפשיעה לבין אלה המבטאים מעורבות קהילתית.

הסבר לכך שהמעורבות הקהילתית אינה קשורה לפחד מפשיעה בקרב תושבי מתחם "מלבן הדר" הוא שככל הנראה, בעוד שקיימים תושבים אשר המעורבות הקהילתית מסייעת להם בהפחתת תחושת הפחד מפשיעה, קיימים תושבים אחרים, אשר מעורבות זו אינה מפחיתה את תחושת הפחד שלהם מפשיעה אך למרות זאת הם מעורבים בקהילה בדרכים שונות. ניתן להמחיש טענה זו על ידי סיטואציה המתרחשת לעיתים קרובות בשכונה, שלאדם הצופה מן הצד היא בגדר דיסוננס קוגניטיבי. סיטואציה זו היא קיומה של פשיעה הגלויה לכל עין (למשל, סחר בסמים) בקרבת מקום בו נערכת פעילות חברתית או קהילתית. במצב מעין זה, בעוד שחלק מתושבי השכונה מפחיתים את מעורבותם בשכונה עקב החוויות הקשורות בפשיעה, תושבים רבים עדיין מעוניינים להיות מעורבים בה, וזאת, למרות מידת הפחד הרבה שהם חשים. הסיבה לכך שתושבים אלה מגלים מעורבות בשכונתם למרות תחושות הפחד שלהם הוא הצורך שלהם בחיים חברתיים. בייחוד בשכונה בעלת מצב סוציו אקונומי נמוך ייתכן ותושבים רבים יעדיפו לחוות אירועים הקשורים בחוויה החיובית של החיים בשכונה, כגון, אירועי תרבות, בילוי עם חברים, מעורבות בחוגים ומעורבות בפעילויות הקשורות לחיי השכונה על פני ההישארות בבית המחזקת את תחושת הקיפוח, הניכור והבדידות שייתכן וחשים תושבים אלה כחלק מחוויית המגורים בשכונה.

5.3 הקשר שבין מעורבות קהילתית לסטאטוס סוציו אקונומי ולהזנחה

סביבתית

במחקר זה נבחנו קשרים בין המשתנים המבטאים סטאטוס סוציו אקונומי הכוללים את הערכת רמת החיים הכלכלית, רמת ההשכלה, סטאטוס הבעלות על הדירה ומצבה הפיזי, לבין משתנים המבטאים מעורבות קהילתית, הכוללים את המעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי ואת הנכונות למעורבות בחיי השכונה. ככלל, ניתן לראות כי חלק מהממצאים תומכים בהשערה כי קיים קשר בין סטאטוס סוציו אקונומי לבין מעורבות קהילתית. הקשר שנמצא הוא בעל כיוון חיובי, ונראה כי ככל שהסטאטוס הסוציו אקונומי של התושב גבוה יותר, כך גם המעורבות הקהילתית גבוהה יותר, ולהפך. ממצא זה ממחיש כי קיים קשר בין רמת ההשכלה לבין הנכונות למעורבות בחיי השכונה, וכן, בין מצב הדירה לבין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. ממצאים אלה נתמכים על ידי תיאורית ההתפוררות החברתית הטוענת כי ככל שהסטאטוס הסוציו אקונומי נמוך יותר, כך גם מעורבות התושבים קטנה יותר (ולהפך). כתוצאה ממצב זה גם ההתפוררות החברתית רבה יותר. לפי תיאוריה זאת, במצב של אי סדר חברתי או פיזי שהנו מצב מתמשך, התושבים שיוכלו (מבחינה כלכלית) לעבור דירה ולגור באזור בעל סטאטוס סוציו דמוגראפי גבוה יותר – יעזבו, ואילו אלה שלא יוכלו לעזוב וישארו באותו אזור, יפחיתו את מעורבותם בשכונה (Lewis & Salem, 1986; Wilson & Kelling, 1982). ממצא זה עומד בניגוד לתיאורית ה"צרכים הסוציאליים" הגורסת, כי בשכונות בעלות סטאטוס סוציו אקונומי נמוך קיימת מעורבות קהילתית רבה (Janowitz, 1967; Suttles, 1972; Swaroop & Jeffrey, 2006).

כמו כן, מחקר זה בחן גם את הקשר שבין משתנים המבטאים הזנחה סביבתית הכוללים את מצב הבניין, הערכת ההזנחה השכונתית והערכת הצורך בטיפול בהזנחה זו לבין משתנים המבטאים מעורבות קהילתית הכוללים את מעורבות התושבים בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי ואת נכונותם למעורבות בחיי השכונה. תיאוריות הקושרות בין ההזנחה הסביבתית למעורבות התושבים בשכונתם מתמקדות ביעילות הקולקטיבית שבשכונה כגורם המסייע בהפחתת ההזנחה הסביבתית הקיימת בה. מושג זה, הטומן בחובו את החיבור שבין לכידות וציפיות משותפות לפעולה של תושבי השכונה, טוען, כי המפתח ליעילות קולקטיבית הוא שליטה חברתית תחת תנאים של אמון חברתי (Sampson, 2004). מחקרים רבים הראו קשר

שלילי בין יעילות קולקטיבית לפשיעה (Duncan et al., 2003), לתחלופת תושבים בשכונה (Raudenbush & Earls, 1997) ולעוני הקיים בה (Sampson & Morenof, 2004). ככלל, ניתן לראות כי נמצא קשר בין משתנים המבטאים הזנחה סביבתית לבין משתנים המבטאים מעורבות קהילתית; הקשר שנמצא בין משתני ההזנחה הסביבתית למשתני המעורבות הקהילתית הוא הקשר שבין מצב הבניין לבין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. מממצאי המחקר עולה כי לא נמצא קשר בין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי להערכת רמת החיים הכלכלית, לרמת ההשכלה ולסטאטוס הבעלות על הדירה. הסבר אפשרי לכך שמשותנים אלה לא נמצאו קשורים למעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי הוא המניע לפעילויות מעין אלו. המניע לפעילויות אלו הוא הצורך של התושבים בטיפוח ובהעשרת חיי הפנאי שלהם. צורך זה הוא צורך קיים בכל רובדי האוכלוסייה, ללא קשר לגיל, מוצא, השכלה ומצב חברתי – כלכלי. על מנת לספק צורך זה ייתכן ודרושה יכולת כלכלית כלשהי אולם, המניע העיקרי לצורך זה קשור בחשיבות הניתנת על ידי האדם לנושא העשרת חיי הפנאי שלו. היות וצורך זה משמעותי, אף הרשות המקומית מכירה בו, וכתוצאה מכך ניתן לראות כי בשכונת הדר (לרבות מתחם "מלבן הדר") ישנן פעילויות רבות (בעיקר בחופשות וחגים) שהנן מסובסדות או אינן כרוכות בתשלום, המופעלות על ידי הרשות המקומית. פעילויות אלו מסייעות לתושבים למלא את הצורך שלהם בחיי פנאי מספקים, מבלי להיות מוטרדים מהסכום הכספי כרוך במילוי צורך זה. ניתן לראות כי תושבים מרקעים שונים מבחינת מוצא, השכלה וגיל משתתפים בפעילויות אלו, ועל כן, ייתכן וניתן ללמוד מכך כי המעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי אינה נובעת ממניעים בעלי אופי כלכלי, אלא, ממניעים אישיים ובהעמדת צורך זה במקום גבוה בסולם הצרכים והעדיפויות של האדם.

יחד עם זאת, ניתן לראות כי נמצא קשר בין מצב הדירה לבין פעילויות מאורגנות בשעות הפנאי; בדירות שמצבן טוב יותר גרים אנשים המשתתפים בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. קשר זה נמצא ברמה של מתאם פירסון, אך לא נמצא במודל המשוואות המבניות, קרוב לוודאי כיוון שהשפעה זו נטמעה בהשפעת אחד המשתנים הסוציו אקונומיים האחרים. התבוננות בשני המשתנים הללו מראה, כי בשניהם קיים הצורך שאוזכר קודם בנוגע לשמירה על איכות החיים של התושב; הן טיפוח הדירה והן מעורבות בשעות הפנאי מהווים אינדיקטורים לאיכות החיים של האדם ונראה כי אנשים הדואגים לטיפוח דירתם דואגים גם לטיפוח חייהם החברתיים. אך לא די בכך, כאשר בוחנים את ההסבר לקשר שבין משתנים אלה ומתייחסים לטענה התיאורטית אשר לפיה ככל שהסטאטוס הסוציו אקונומי נמוך, כך

גם המעורבות הקהילתית נמוכה (Lewis & Salem, 1986; Wilson & Kelling, 1982) ניתן להמשיך ולטעון, כי ייתכן וטיפוח הדירה מהווה מדד לשאיפתו של האדם לחיות ברמה סוציו אקונומית גבוהה יותר; היות ותושבים אלה שואפים להעלות את רמת חייהם הכלכלית והחברתית הם גם פועלים יותר למען עצמם על ידי השתתפות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי.

מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי נמצאה קשורה גם למצב הפיסי של הבניין. הקשר שבין שני המשתנים הללו נמצא ברמה של מתאם פירסון, אך לא נמצא במודל המשוואות המבניות, קרוב לוודאי כיוון שהשפעה זו נטמעה בהשפעת אחד המשתנים הסוציו אקונומיים האחרים. קשר זה מדגיש את הרעיון לפיו, במקום שיש הזנחה חברתית קיימת גם הזנחה פיזית ולהפך (Willson & Kelling, 1982; Skogan, 1990). את הצד הפיסי של משוואה זו מהווה מצבו הפיסי של הבניין, ואילו את הצד החברתי מהוות הפעילויות המאורגנות בשעות הפנאי. ייתכן שניתן לראות בכך שאנשים המטפחים את בנינם מעורבים בפעילויות בשעות הפנאי ניסיון של תושבי הבניין ליצור יעילות קולקטיבית (Sampson, 2004) ולהעצים את השליטה החברתית שלהם בנוגע לקורה בסביבת חייהם האישית. ניסיון זה מתבטא הן על ידי טיפוח הבניין והן על ידי השתתפות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. פעילויות אלו מסייעות בהגברת האמון שבין התושבים (שתיהן מהוות פעולות שעשויות לחבר בין תושבים) ולפיכך, תורמות להפחתת ההזנחה הסביבתית הפיסית והחברתית הקיימת בשכונה.

ואולם, כאן המקום לציין כי מבין כל משתני ההזנחה הסביבתית של המחקר (הערכת ההזנחה הסביבתית, הערכת הצורך בטיפול בהזנחה הסביבתית ומצב הבניין) מצב הבניין הוא המשתנה היחיד שנמצא קשור למשתנה המעורבות הקהילתית. ייתכן כי הדבר תומך ברעיון נוסף שהוצג קודם, לפיו, דאגת התושבים לרווחתם האישית מתבטאת בעיקר בנושאים הנתפסים כנמצאים באחריותם האישית. על כן, קשרים הנוגעים באחריותו האישית של התושב אשר יש לו שליטה רבה יותר לגביהם (כגון; מצב הבניין וההשתתפות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי) נמצאו קשורים זה לזה. זאת, בניגוד לקשרים שהאחריות לגביהם נתפסת כנמצאת באחריות הרשויות (הערכת ההזנחה הסביבתית והצורך בטיפול בהזנחה הסביבתית) שלא נמצאו קשורים כלל למשתני המעורבות הקהילתית שבחן המחקר.

בסטון, אחמד וטצאנג (Baston, Ahmad & Tsang, 2002) הציגו מספר מניעים למעורבות קהילתית של התושבים, וביניהם שני מניעים העשויים לסייע בהסברת הימצאותם

או העדרם של המשתנים הקשורים למעורבות הקהילתית. מניעים אלה הם: אגוצנטריות ואלטרואיזם. מטרתם של המניעים אגוצנטריים היא להעלות את רווחתם האישית של הפרט (Baston, Ahmad & Tsang, 2002) ואילו מטרתם של המניעים האלטרואיסטיים היא בשיפור חייהם של פרטים אחרים (Baston, Ahmad & Tsang, 2002).

ממצאי המחקר עולה כי לא נמצא קשר בין מצב הדירה לבין הנכונות למעורבות בחיי השכונה, זאת, בניגוד לקשר שנמצא בין מצב הדירה למעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. המעורבות בפעילויות מאורגנות, אשר במהותה עונה על התועלת האישית של התושבים נובעת ממניעים אגוצנטריים ואילו הנכונות למעורבות בחיי השכונה קשורה בעיקר להיבטים אלטרואיסטיים. היות והמניעים לטיפול הדירה ולמעורבות בחיי השכונה אינם זהים, נראה כי תושבים הדואגים לטיפול דירתם לא בהכרח ידאגו לשכונתם (ולחפך). בדומה לכך, מוסבר העדר הקשר שבין מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי להערכת ההזנחה השכונתית ולהערכת הצורך בטיפול בהזנחה זו; המניעים של התושבים המעורבים בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי עונים במהותם על התועלת האישית שלהם, לעומת המניעים הקשורים בהערכת ההזנחה השכונתית ובהערכת הצורך בטיפול בה, אשר במידה רבה כרוכים במודעותם של התושבים להזנחה הקיימת בשכונה ולביטוי הצורך בטיפול בה, שהנן פעולות אלטרואיסטיות במהותן. מאותה סיבה נראה כי לא נמצא קשר בין הנכונות למעורבות בחיי השכונה (מניעים אלטרואיסטיים) למצב הבניין (מניעים אגוצנטריים); סביר להניח כי תושבים השמים דגש רב יותר על הדאגה לרווחתם האישית יטפחו את בנינם וכן, יעשירו את חייהם על ידי השתתפות בפעילויות מאורגנות (ואכן נמצא קשר בין מצב הבניין למעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי). לעומתם, ייתכן ואלו הדואגים למצב השכונה יפעלו ממניעים אלטרואיסטיים (Baston, Ahmad & Tsang, 2002) ופחות ממניעים הקשורים לדאגה לרווחתם האישית (מניעים אגוצנטריים). ככל הנראה, תושבים אלה יגלו עניין מועט בפעילויות הקשורות לרווחתם האישית ויביעו עניין בפעילויות הנושאות אופי חברתי ועל כן, לא בהכרח יטפחו את הבניין בו הם חיים. הסברים אלה מדגישים את חשיבותם של המניעים העומדים מאחורי המעורבות הקהילתית. ראוי שמחקרים עתידיים יחקרו את הקשר שבין המניעים למעורבות הקהילתית לבין מושאי המעורבות הפוטנציאליים של מעורבות זו.

עוד ממצאי המחקר עולה, כי לא נמצא קשר בין הנכונות למעורבות בחיי השכונה לבין הערכת רמת החיים הכלכלית של התושב. הסבר אפשרי לכך הוא, שייתכן וכאשר בוחנים גורמים למעורבות בחיי השכונה, עצם המגורים בשכונה החווה התדרדרות פיסית מהווה את

הגורם המשמעותי המשפיע על הצורך במעורבות קהילתית (Perkins, Florin, Rich,) ולא הגורם הכלכלי. הנחה זו חשובה בייחוד היות ובמתחם "מלבן הדר" נושא ההזנחה הפיסית הוא נושא בעל נראות גבוהה העומדת על סדר היום הציבורי של קובעי המדיניות ושל התושבים; בתקופה שבה החל הסקר הופצו פרסומים בדבר שיפוצים נרחבים המתוכננים להתקיים בשכונה (כיום בשנת 2007 חלק מהשיפוצים אלה מיושמים ברחובות המתחם כגון; רחוב ירושליים, פבזנר והרצל). השפעתה הישירה של שכונת המגורים (החובקת בתוכה גורמים שונים כגון; הסטאטוס הסוציו אקונומי של תושביה, שירותים הקיימים בה, הקשר שבין התושבים לשירותים הקיימים בשכונה, ועוד) על הנכונות למעורבות בחיי השכונה לא נבחנה במחקר זה. ייתכן ואילו השפעה זו הייתה נבחנת, תיאורית ה"צרכים הסוציאליים" הייתה מקבלת ביטוי רב יותר במחקר, מבחינת ממצאיו, היות ולפי תיאוריה זו הצרכים המיוחדים הקיימים בשכונות המגורים הם המניע למעורבות הקהילתית של תושביהן (Janowitz, 1967; Suttles, 1972; Swaroop).

שכונת המגורים (על כל הכרוך בה) לבין המעורבות הקהילתית הקיימת בשכונות מצוקה.

בניגוד להעדר הקשר שבין הערכת רמת החיים הכלכלית לבין המעורבות בחיי השכונה ממצאי המחקר מראים כי יש קשר בין רמת השכלתם של התושבים לבין נכונותם למעורבות בחיי השכונה. ייתכן וקשר זה נמצא, היות וכפי שצוין קודם, לאנשים משכילים מודעות חברתית גבוהה יותר מאשר לאלה שאינם משכילים והיות וברשותם כישורים הנרכשים עם השכלתם, כגון; ידיעת קרוא וכתוב ויכולת התנסחות ברמה גבוהה יותר. נראה כי מודעותם החברתית של האנשים המשכילים וכישוריהם מסייעים בהגברת נכונותם להיות מעורבים בחיי השכונה. בניגוד לקשר זה, רמת ההשכלה לא נמצאה קשורה למעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי. ההבדל בין הקשר השונה שנמצא בין השכלת התושבים לבין כל אחת מסוגי המעורבות שצוינו (מעורבות בפעילויות מאורגנות ונכונות למעורבות בחיי השכונה) עשוי לנבוע מהחיוניות שיש למרכיב ההשכלה עבור כל אחת מהן; בעוד שההשכלה אינה מהווה מרכיב חיוני לקיומן של פעילויות מאורגנות בשעות הפנאי, נראה כי קיומה חיוני עבור פעילויות הקשורות למעורבות בחיי השכונה. כאשר מדובר בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי אין צורך במודעות חברתית גבוהה או בכישורים נרכשים (כגון; ידיעת קרוא וכתוב, ידיעת השפה העברית, ומידע על זכויות ודרכים למיצוין) בעוד שכאשר מדובר בפעילות הקשורה במעורבות בחיי השכונה, ההשכלה מהווה מרכיב חיוני התורם לקיום הפעילות.

לגביי העדר מציאת הקשרים שבין הנכונות למעורבות בחיי השכונה לבין הערכת ההזנחה השכונתית ולבין הערכת הצורך בטיפול בה, נראה, כי הסבר אפשרי להעדר מציאת קשרים אלה קשור בצורך בהשוואה העצמית של התושבים החיים בשכונה לשכונות אלו. האדרה עצמית (self-enhancement) מוגדרת כאחת המוטיבציות של העצמי שמטרתה לשמור ולהגן על תפיסה עצמית חיובית ככל האפשר (Osborne, 1996). על ידי שמירת תפיסה זו מבלית האדם מידע חיובי על עצמו. כתוצאה מהצורך בהשוואה לאחר ייתכן ויאדיר חלק מתכונותיו. ניתן להשתמש במושג זה גם כאשר מדובר בהשוואתם העצמית של תושבי האזור לתושבי שכונות אחרות ועל ידי כך להסביר את העדר הקשרים שנבחנו; בעוד שחלק מתושבי השכונה שהנם בעלי נכונות למעורבות בחייה מעריכים כי שכונתם מוזנחת וכי יש צורך לטפל בה, חלקם האחר עוסק בהשוואה העצמית ובהאדרה העצמית של עצמם ושל שכונתם. ההאדרה העצמית בהקשר לכך תבטא בהאדרת השכונה בה חיים התושבים ובהעדר ביטוי לתחושות האכזבה העשויות לנבוע מהמגורים בה, כחלק מהצורך בהשוואה לאחר (שכונות ותושבים אחרים); למרות מודעותם של תושבים אלה להזנחה הקיימת בשכונה, הם אינם מודים בקיומה. ראוי שמחקרים עתידיים יבחנו את השפעתה של תופעת ה"האדרה עצמית" על הערכתם של תושבי שכונות מצוקה את שכונתם (כולל הערכת ההזנחה הקיימת בה והטיפול בהזנחה זו), היות והמאפיינים הפסיכולוגיים של התושבים עשויים להשפיע על התושבים ועל דרכי העבודה עמם.

בדומה לכך, גם הקשר שבין הנכונות למעורבות בחיי השכונה לבין סטאטוס הבעלות של התושב על דירתו לא נמצא קשור במחקר זה. הסבר אפשרי לכך מקורו באדישות למצב השכונה, הקיימת במידה שווה בין התושבים שדירותיהם בבעלותם לבין התושבים ששוכרים דירות בשכונה: שוכרי הדירות חשים אדישות למצבם בשכונה היות ואינם חשים לויאליות לשכונה בה הם חיים (היות ומגוריהם בשכונה זמניים) ואילו בעלי הדירות חשים באדישות זו היות ואינם מאמינים שמצבם ישפר עליהם. לעיתים קרובות, חיים תושבים אלה באזור עשירות שנים ויותר ועקב כך עדים להזנחה (פיסית וחברתית) מתמשכת הקיימת בשכונה. היות ולא נמצאו פתרונות לבעיית ההזנחה הקיימת, החלו התושבים להיות אדישים למצבם בשכונה והפחיתו את מעורבותם בה. בהתחשב בכך שהן תושבים ששוכרים דירות והן תושבים שדירותיהם בבעלותם חווים מידה ניכרת של אדישות בנוגע לקורה בשכונתם, סביר להניח כי גם מידת נכונותם למעורבות בחיי השכונה אינה שונה באופן משמעותי. מסיבה זו לא נמצא קשר בין המשתנים שצוינו.

5.4 לקראת מסגרת תיאורטית/יישומית לפיתוח תוכניות בשכונות מצוקה

הנחות היסוד של מחקר זה היו כי פחד מפשיעה מעורבות קהילתית והתפוררות חברתית הנם שלושה גורמים מרכזיים העשויים להשפיע על תפיסת איכות חייהם ורווחתם של התושבים. בהמשך לממצאי המחקר הנוכחי ניתן להמשיך ולשאול האם תפיסת האחריות והשלכותיה יכולה להסביר את ממצאי המחקר. תפיסה זו עשויה להוות גורם מפתח לא רק להבנה והסבר של תפיסת איכות חיים בשכונות מצוקה אלא גם גורם שעשוי לסייע בקידום אוכלוסיות בשכונות אלו.

הטענה הראשונה במסגרת זו היא, כי מרבית התושבים שואפים לשיפור רמת חייהם. לסביבת המגורים על היבטיה הפיזיים והחברתיים השלכות על תפיסת רמת החיים. בסביבות בהן קיימת הזנחה סביבתית, פשיעה ובהתאמה גם העדר מעורבות חברתית סביר גם כי איכות החיים תיתפס כירודה. במצב עניינים שכזה פתוחות בפני התושבים שלוש אפשרויות עיקריות; האחת, לעזוב לסביבה שתקדם את איכות חייהם, השנייה, לפעול להעלאת איכות החיים בסביבתם והשלישית, "להרים ידיים" ולקבל את המצב כגזירה שאינה ניתנת לשינוי. שתי האפשרויות הראשונות שונות מהותית מהאפשרות השלישית. בשתיים הראשונות קיים רצון לשינוי, בעוד שהאפשרות השלישית נעדרת מרצון שכזה. ההבדל בין האפשרות הראשונה והשנייה נעוץ במקור המשאבים הנדרשים לשינוי. בעוד שהאפשרות הראשונה מתבססת על משאבים אישיים (לדוגמא, די כסף הדרוש להעסקת מקום המגורים). האפשרות השנייה מבוססת על משאבים קהילתיים (לדוגמא, כסף הדרוש לשכונה על מנת לשנות את פניה, התגייסות ארגונים חברתיים לתמוך בשינוי ומוטיבציה של התושבים לנצל את המשאבים הללו).

דבר זה מוביל לטענה השנייה, לפיה יצירת שינוי כרוכה במשאבים. כפי שכבר נרמז, מדובר במכלול הכולל משאבים פיזיים, פסיכולוגיים וחברתיים. משאבים פיזיים מתורגמים בסופו של דבר לתקציבים. תקציבים אלה ישמשו לשיפור פני השכונה הכולל ניקיון, תאורה, דרכי גישה, גינון וכדומה. אך לא מדובר רק בשיפור פני השכונה אלא מדובר גם בהגברת הפיקוח והאכיפה, ביצירת מסגרות המקדמות את החינוך, הבריאות ואת אפשרויות התעסוקה של התושבים לרבות תרבות הפנאי, כמו גם הגברת הנגישות לשירותים חברתיים ואלו דוגמאות בלבד. אך לא די במשאבים חברתיים, אלא, דרושה גם מוטיבציה מצד התושבים לשינוי איכות חייהם בשכונה. לעיתים משאב זה, שאינו ניתן לכימות או לרכישה כספית הוא תנאי ליצירת שינוי. כשתושבים אינם מאמינים ובהתאמה גם מוכנים לשינוי, השקעות פיזיות יהוו מראית

עייך שתדד תוך זמן קצר לטמיון. לכן, המשאבים הפסיכולוגיים הדרושים לשינוי ובכלל זה נכונות ורצון לשינוי כזה הם תנאי יסודי וקודם להשקעות הפיזיות. המשאב השלישי שהוזכר כאן הוא המשאב החברתי. טעות יהיה לחשוב כי משאבים פסיכולוגיים יוצרים בהכרח משאבים חברתיים. כאילו נכונות ורצון של תושבים ומשאבים פיזיים די בהם כדי ליצור שינוי. משאבים חברתיים אינם סכום המוטיבציות אלא לכידות, שיתופיות ומחויבות של התושבים כולם ביחד להשתמש ביכולתם האישית והחברתית, כמו גם במשאבים הפיזיים העומדים לרשותם בכדי לחולל שינוי.

השאלה הנשאלת בשלב זה היא, כיצד אחריות יכולה להיות גורם מכריע בקידום או קיבוע ואולי אף נסיגה באיכות חיייהם של אנשים. בהמשך לדברים שנאמרו עד כה יש להבחין בין אחריות מוסדית (זו המספקת את המשאבים הפיזיים ליצירת שינוי), אחריות אישית (כזו המחייבת כל תושב להתגייס למען השינוי) והאחריות החברתית, שבמסגרתה בודדים בשכונה הופכים לגוף אחד, אינטרסנטי הפועלים יחד לקראת מטרה משותפת ומוסכמת.

במחקר זה, בחינת איכות החיים של התושבים התמקדה בעיקר בסוגיות שהם באחריותם של התושבים. כמו למשל, השתתפות בפעילות מאורגנת וטיפול הבניין והדירה בהם חיים התושבים. כוח ההסבר של גורמים אלה שהם לכאורה באחריות התושבים היה מוגבל. אפשר כי רק כאשר כל גורמי האחריות מתגייסים באופן מתואם לשיפור איכות החיים של התושבים שינוי זה מתהווה ומתקיים.

יתרה מזו, אחריות אישית של התושבים ללא גיבוי מוסדי מתאים יניב בסופו של דבר לא רק כישלון אלא גם נסיגה – נסיגה במחויבויות האישיות לשינוי ונכונות לקחת חלק פעיל בעיצוב השכונה. דבר זה נובע מההשלכות של לקיחת אחריות. אחריות וגאווה, כמו גם אחריות ואשמה עשויות להיות קשורות זו בזו. כישלון בניסיונות לקדם את המטרות האישיות בשכונות מצוקה עשוי להפחית אחריות וזאת, בעיקר בכדי להפחית גם אשמה אישית. במילים פשוטות, לצפות מתושבי שכונות מצוקה לקחת חלק פעיל בשינוי ללא הקצאת משאבים מתאימים וללא תאום בין כל הגורמים האחראיים לשינוי, זה פוגע בתושבים פעמיים: פעם אחת מאחר והשינוי לא יתממש ופעם שנייה בכך שהכישלון יגולגל לפתחם של התושבים. יתכן אפילו כי תתקיים פגיעה שלישית: אובדן האמון של התושבים בנכונותם של הגורמים הממסדיים וביכולתם של התושבים עצמם לחולל שינוי.

- בהנחה כי בהיסטורית הניסיונות לחולל שינוי בשכונות מצוקה רבים הכישלונות מההצלחות (לראיה, המצוקה בשכונות אלו נותרה בעינה) ובכפוף לתפיסת האחריות שהוצגה כאן, מן הראוי לגשת לפעולות המכוונות לחולל שינוי לאור הקווים המנחים הבאים:
- (1) בחינה מעמיקה של הצלחות וכישלונות עבר
 - (2) זיהוי מוקדי כוח וחולשה בשכונה
 - (3) סקירת צרכים לטווח המידי כמו גם לטווח ארוך
 - (4) אפיון מטרות
 - (5) זיהוי מוקדי התנגדות
 - (6) פיתוח תוכנית פעולה על בסיס על שיטות התערבות המבוססות על ידע מוכח (Evidence Base Practice). תוכנית הערכת תהליך ותפוקות תהווה חלק אינטגרטיבי בתוכנית.
 - (7) גיוס משאבים חיצוניים בטרם מתן פומבי לתוכנית
 - (8) יצירת קואליציות לרבות גיבוש והכשרת כוחות משימה בתוך ומחוץ לשכונה.
 - (9) יצירת מנגנון מתאם ומפקח על יישום התוכנית.

5.5 מגבלות המחקר

למחקר זה מגבלות תיאורטיות ומתודולוגיות. המגבלות התיאורטיות קשורות בעיקר בכך שבמחקר זה נבחנו מספר מוגבל ולא ממצה של משתנים. משתנים נוספים, ברמות אקולוגיות שונות (ברמה האישית, הבין אישית והקהילתית), עשויים להיות רלוונטיים לסוגיות שנבחנו במחקר זה. לדוגמא, ברמה האישית, ניתן היה להוסיף משתנים כמו יכולתם של התושבים לחולל שינוי, כישורי חיים, כוונות לחולל שינוי, מוטיבציות לשינוי, אמון ברשויות ודימוי עצמי ושכונתי. ברמה הבין אישית ניתן היה להוסיף משתנים נוספים אשר עשויים היו לספק נתונים על הקשרים והמחויבויות הבין אישיות עם התושבים ועם הארגונים שבשכונה, אשר היו יכולים להצביע על נכונותם של התושבים לעזור ולהיעזר בגורמים חיצוניים ולבחון נתונים אלה. ברמה הקהילתית, ניתן היה להוסיף משתנים נוספים אשר עשויים היו להצביע על יכולתם של התושבים להתארגן כקהילה. כך למשל, בחינת היכולת של התושבים ליצור הנהגה מקומית המקדמת את האינטרסים הקהילתיים של תושביה על ידי יצירת קשרים אפקטיביים עם הרשות המקומית ובחינת יכולתם של התושבים ליצור באופן עצמאי גופים המשרתים את האינטרסים שלהם ופועלים בנושאים החשובים להם (ביטחון אישי, ביטחון פיסי, שמירה על הסביבה הפיסית ופיתוח שירותי תרבות ופנאי).

המגבלות מתודולוגיות של המחקר קשורות באופן מדידת משתני המחקר, איסוף הנתונים ומקורות המידע של המחקר. אופן מדידת משתני המחקר הושפע מהמספר הרב של התושבים שהקיף המחקר, אשר הגביל את כמות המידע שניתן היה לאסוף, וכן, במידה רבה הוכתב על-ידי יוזמי הסקר והתקציב שהוקצה לביצועו. כתוצאה מכך, מדידת משתני המחקר התבססה על מדגם מוגבל של פריטים שייצגו את משתני המחקר ואפשר כי על ידי כך נפגעה מהימנותם. למרות שמחקר זה הציג מודל סיבתי, המידע שנאסף הוא רוחבי ואינו מאפשר הסקה סיבתית. על כן, נתוני המחקר מאפשרים רק לבחון את הקשרים המתקיימים בין המשתנים.

בנוסף, מחקר זה למרות היקפו מתבסס על שכונה אחת בלבד. ממצאיו לכן תקפים רק לשכונה זו ואין אפשרות סטטיסטית להכליל את ממצאיו על שכונות אחרות. ייתרה מזו, המחקר עסק במתחם מסוים המהווה חלק משכונה ("מלבן הדר") וייתכן כי תמונת המצב שמחקר זה מציג אינה משקפת את האזורים האחרים שלא נבחנו במחקר זה. באותו הקשר, איסוף הנתונים התבצע בנקודת זמן אחת ויתכן כי תקופה זו אינה מספקת תמונת מצב מהימנה. איסוף הנתונים החל בתחילת שנת 2006. בתקופה זו נפוצה הידיעה בין התושבים כי הרשות המקומית מעוניינת לחולל שינוי פיסי וחברתי בשכונה. ייתכן וידיעה זו השפיעה על דיווחי התושבים, אשר ייתכן וקיוו להשפיע על קובעי המדיניות בנוגע לשינוי ולדרכי הביצוע שלו. בימים אלו מתבצעים שיפוצים ברחובות מסוימים בשכונה (רחובות הרצל, ירושלים ופבזנר) לשם שיפור תשתיות פיזיות של השכונה. על כן, ייתכן ומחקר דומה אשר היה מתבצע כיום היה מראה נתונים אחרים.

מגבלה נוספת היא מקור המידע עליו התבסס המחקר. המחקר התבסס על דיווח של בוגר במשפחה (מעל גיל 18) אשר סיפק מידע על עצמו ועל יתר חברי משפחתו. על כן, ההתייחסות במחקר זה נגעה לנתונים שמסר נציג המשפחה בנוגע לעצמו בלבד. תפקיד אדם זה במשפחה השתנה ממשפחה למשפחה, ואפשר כי דיווחיו הושפעו מגילו ומתפקידו במשפחה. יתרה מכך, על ידי התייחסות לאדם זה בלבד נוצר מצב בו לא נוצל מידע הקשור לשאר חברי המשפחה.

5.6 המלצות למחקרי המשך

מספר המלצות למחקרי המשך נגזרות כתוצאה מביצוע מחקר זה. ראשית, בביצוע מחקרי המשך ראוי להתייחס להרחבת המסגרת התיאורטית של המחקר. הרחבת מסגרת זו קשורה בהוספת מושגים אשר יתייחסו למשתנים המאפיינים את התושבים ברמה האישית, הבינאישית והקהילתית. ברמה האישית, יש לכלול במחקרי המשך תיאוריות העוסקות

ביכולותיהם של התושבים לחולל שינוי, הכוללים גורמים אישיותיים וחברתיים המשפיעים על התושב החי בשכונת מצוקה ועל הדרך שבה הוא חווה (התפוררות חברתית) ופועל (מעורבות קהילתית, פחד מפשיעה) בשכונה. וכן, להתייחס ליכולות ולמשאבים אישיים של התושבים, כגון; יכולות פיסיות ושכליות אשר הינן בעלות השפעה על דרכי פעולתם. כמו כן, יש לשלב תיאוריות העוסקות בדימוי העצמי של התושבים החיים בשכונות מצוקה והשוואה העצמית שלהם לשכונות אחרות. ברמה הבינאישית, יש להתייחס לתיאוריות העוסקות בנכונותם של התושבים לעזור ולהיעזר, ולבחון תיאוריות אלו, וברמה הקהילתית, יש להתייחס לנכונותם של התושבים לפעול כקהילה עצמאית; יש לבחון את סוגי המעורבויות הקהילתיות השונים ולבחון את ההבדלים הקיימים בין סוגים אלה. יש להתייחס למניעים למעורבויות אלה, שכן, מתוך מניעים אלה ניתן ללמוד על דרכי פעולתו של התושב ועל כיווני הפעולה שיש לנקוט על מנת לחולל שינוי. לשם כך, רצוי לבחון גם את גורמי החוזק והחולשה שבקהילה ולהתייחס אל גורמים אלו כאל כגורמים המסייעים או מונעים מהקהילה להתפתח.

כמו כן, יש לפתח כלי מחקר מהימנים יותר המבוססים על מספר גדול יותר של פריטים. ראוי שבמחקרי המשך יתפתחו כלי מחקר מהימנים יותר המבוססים על מספר גדול יותר של פריטים העוסקים במסגרת התיאורטית הנוכחית ובהרחבתה. כמו כן, מומלץ כי במידה ויערך סקר צרכים נוסף, סקר זה יכלול את הדיווחים של כל בני המשפחה, ולא רק דיווחים מנציג המשפחה. נקודה חשובה לציון היא, שבעיקר בשכונה העוברת שינויים פוליטיים, פסיים וחברתיים, רצוי להשתמש במערכי מחקר אורכיים. מערכי המחקר יוכלו לאפשר בחינה של השערות סיבתיות ולבחון את העקביות בדיווחי התושבים לגבי המשתנים הנבחנים. כמו כן, ראוי שמחקרי המשך יתנו את הדעת לנתונים דמוגרפיים העשויים להשפיע על ממצאי המחקר באופן משמעותי, כגון, גיל ומין, ביחס למשתנה פחד מפשיעה וביחס למשתנה המעורבות הקהילתית.

במחקר העוסק בשכונה בעלת סטאטוס סוציו אקונומי נמוך, שיעורי פשיעה גבוהים והטרורגניות של התושבים, רצוי להשתמש במקורות מידע מגוונים (דיווח עצמי, מידע הקיים בשירותים חברתיים, משטרה ושירותי תעסוקה). השימוש במקורות מידע מגוונים יאפשר ראייה רחבה של המידע הקיים בתחומים השונים וכן, ישפר את מהימנות המחקר וממצאיו.

רשימה ביבליוגרפית:

- אזולאי, ג. (1996). הקשר בין פעילות קהילתית של פעילים שכונתיים (מתנדבים) לבין דימוים העצמי ומוקד שליטתם. עבודת גמר, לקבלת תואר מוסמך. בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בר – אילן.
- אמיר, מ. וברגמן, ש. (1988). קורבנות קשישים: סקר אנליטי של ספרות מחקרית. ירושלים: מכון ברוקדייל.
- דגני, ר., ודגני, א. (1991). החשש מפשיעה בשכונות מצוקה: גורמים ומשמעותם במרחב החברתי של שכונות וישובים בישראל. תל אביב: גיאוקרטוגרפיה.
- הושכטדט, א. (1993). פחד מפני עבריינות: פחד של מגורי אוכלוסיה שונים מפני עבריינות דיפרנציאלית. עבודת גמר, לקבלת תואר מוסמך. בית הספר לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת חיפה.
- ורנסקי, א. (2000). מעורבות קהילתית בפיתוח אורבני: מתי, היכן, כיצד ולאן? ירושלים: מרכז ציפורי.
- יוזספון, ק. (2001). פחד מלהיות קורבן לאלימות/פשיעה בקרב בני נוער בישראל. עבודת גמר, לקבלת תואר מוסמך. החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה.
- כנען, ר.א. (1990). מתנדבים במערכת שירותי הרווחה בישראל, חברה ורווחה, י (4), 315 – 301.
- מילצנון, ל. (1984). פחד מפני פשע ושינויים בהתנהגות בקרב קשישים עירוניים לאחר שנפלו קרבן לעברות פליליות. תל אביב: אוניברסיטת תל – אביב.
- ערן, י. (1992). ארגונים התנדבותיים במערכת הרווחה. תל – אביב. הוצאת רמות, אוניברסיטת תל – אביב.
- שילהוב – קיבורקיאן, נ. (1987). ההשפעה של הסביבה הפיזית והחברתית על הפחד מפשיעה. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84, 191-215.
- Bandura, A. (1984). Recycling misconceptions of perceived self-efficacy. *Cognitive Therapy and Research*, 8, 231-255.

- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Psychologist*, 44, Sep, 1175 –1184.
- Bandura, A., Jeffery, R. W., & Gaydos, E. (1975). Generalizing change through participant modeling with self directed mastery. *Behavior Research and Therapy*, 13, 141-152.
- Baston, C. D., Ahmad, N., & Tsang, J. (2002). Four Motives for Community Involvement. *Journal of Social Issues*, 58(3), 429-445.
- Baker, M. H., Nienstedt, B. C., Everett, R. S., & McCleary, R. (1983). The impact of crime wave: perception, fear and confidence in the police. *Law and Society Review*, 17(2), 319 - 335.
- Baumer, T. L. (1985). Testing a general model of fear of crime: data from a national sample. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 22(3), 239 - 255.
- Bellair, P. E. (2000). Informal surveillance and street crime: A complex relationship, *Criminology*, 38, 137 – 167.
- Block, R. L. (1993). A cross-national comparison of victims of crime: Victim surveys of twelve countries. *International Review of Victimology*, 2(3), 183 - 207.
- Brillon, Y. (1987). *Victimization and fear of crime among the elderly*. Toronto: Butterworths.
- Burges, E. (1967/1925). *The growth of the city: Metropolitan structure and violent crime*, (pp. 47 – 62) in R. E. Park & E.W. Burges (eds.) (pp. 47 – 62). *The city*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Bursik., R. J. J., & Grasmick., G. H. (1993). *Neighborhoods and crime*. New York: Lexington Books.

- Clemente, F., & Kleiman, M. B. (1977). Fear of crime in the United State: A multivariate analysis. *Sociological Review*, 44(4), 588 – 608.
- Coster, A., L. (1971). *Masters of sociological thought*. N.Y: Harcourt Brace Jovanovich.
- Covington, J., & Taylor, R. B. (1991). Fear of crime in urban residential neighborhoods: Implications of between - and within neighborhood sources for current models. *Sociological Quarterly*, 32(3), 231 - 249.
- Driscoll, A., Holland, B., Gelmon, S., & Kerrigan, S. (1996). An assessment model for service – learning: Comprehensive case studies of impact on faculty, students, community, and institution. *Michigan Journal of Community Service Learning*, 3, 66 – 71.
- Duncan, E. T., Duncan, C. S., Okut, H., Stycker, A. L., & Hix – Small, H. (2003). A multilevel contextual model of neighborhood collective efficacy. *American Journal of community Psychology*, 3(4), 245 – 252.
- Durkheim, E. (1951/1897). *Suicide*. N.Y: The Free Press.
- Durkheim, E. (1984/1895). *The division of labour in society*. Basingstoke: Macmillan.
- Ferraro, K., & LaGrange, R. (1987). The measurement of fear of crime. *Sociological Inquiry*, 57, 70 – 101.
- Flowers, R. B. (1989). *Demographics and criminality*. New York: Greenwood Press.
- Garofalo, J. (1979). Victimization and fear of crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 19(1), 80 - 97.
- Geis, K. J. & Ross, C. E. (1998). A new look of urban alienation: the effect of neighborhood powerlessness. *Social Psychology Quarterly*, 61(3), 232 – 246.

- Gomme, I. M. (1988). The role of experience in the production of fear of crime: A test of a causal model. *Canadian Journal of Criminology*, 30(1), 67 - 76.
- Greve, W. (1998). Fear of crime among elderly: foresight, not fright. *International Review of Victimology*, 5(3 -4), 277 - 309.
- Janowitz, M. (1967). *The community press in an urban setting*. University of Chicago Press.
- Keane, C. (1992). Fear of crime in Canada: An examination of concrete and formless fear of victimization. *Canadian Journal of Criminology*, 34(2), 215 - 224.
- Kelling, G. L., & Coles, C. M. (1996). *Fixing broken windows: Restoring order and reducing crime in our communities*. New York: Free Press.
- Korn-Hauser, R. (1978). *Social sources of delinquency*. Chicago: University of Chicago Press.
- Krannich, R. S., Berry, H. E., & Greider, T. (1989). Fear of crime in rapidly changing communities: A longitudinal analysis. *Rural Sociology*, 54(2), 195 - 212.
- LaGrange, R. L., Ferraro, K. F., & Supanivic, M. (1992). Perceived risk and fear of crime role of social and physical incivilities. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 29(3), 311 – 334.
- Lane, J., & Meeker, J. W. (2000). Subcultural diversity and the fear of crime and gangs. *Crime and Delinquency*, 46(4), 497 - 521.
- Lewis, D. & Salem, P. (1986). *Fear of crime*. New Brunswick: Transaction.
- Liu, J. (1993). *The function of crime: A theory and research agenda*. Ph.D. Dissertation, Department of Sociology, State University of New York at Albany.

- Liska, E. A., Sanchirico, A., & Reed, D. M. (1988). Fear of crime and constrained behavior: Specifying and estimating a reciprocal effects model. *Social Forces*, 66, 827 – 837.
- Lowenkamp, C. T., Cullen, T. F., & Pratt, C. T. (2003). Replicating Sampson and Groves's test of social disorganization theory: Revisiting a criminological classic. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40, 4, 351 – 373.
- Markowitz, E. F., Bellair, E. P., Liska, E. A., & Liu, J. (2003). Extending social disorganization theory: Modelling the relationship between cohesion, disorder, and fear. *Criminology*, 39(2), 93 – 320.
- Mayhew, P., & Van Dijk, J. J. M. (1997). *Criminal victimization in eleven industrialized countries: Key findings from the 1996 International Crime Victim Survey*. Den Haag: Ministerie van justitie, WODC.
- McCoy, H. V., Wooldredge, J. D., Cullen, F. T., Dubeck, P. J., & Browning, S. L. (1996). Lifestyles of the old and not so fearful: Life situation and older person's fear of crime. *Journal of Criminal Justice*, 24(3), 191 - 205.
- McIvor, G. (1992). *Sentenced to serve: The operation and impact of community service by offenders*. Aldershot, UK: Avebury.
- McMillan, D. W., & Chavis, D. M. (1986). Sense of community: A definition and theory. *Journal of Community Psychology*, 14(1), 6 – 23.
- Ortega, S. T., & Myles, J. L. (1987). Race and gender effects of fear of crime: An interactive model with age. *Criminology*, 25(1), 133 - 152.
- Parenti, C. (2000). *Lockdown America: Police and prisons in the ages of crisis*. New York: Verso.
- Park, R., Burgess, W. E., & McKenzie, D. R. (1967/1925). *The city*. Chicago: University of Chicago Press.

- Perkins, D. D., Brown, B. B., & Taylor, R. B. (1996). The ecology of empowerment: Predicting participation in community. *The Journal of Social Issues, 52*, 85 – 111.
- Perkins, D. D., Florin, P., Rich, C. R., Wandersman, A., & Chavis, D. M. (1990). Participation and the social and physical environment of residential blocks: Crime and community context. *American Journal of Community Psychology, 18*(1), 83 – 115.
- Perkins, D. D., & Taylor, B. R. (1996). Ecological assessments of community disorder: Their relationship to fear of crime and theoretical implications. *American Journal of Community Psychology, 24*, 1, 63 – 107.
- Pettigrew, T. F. (1998). Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology, 49*, 65 – 85.
- Punam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. N.Y: Simon & Schuster.
- Raijman, R. & Semyonov, M. (1998). Best of Times, worst of times, and occupational mobility: The case of soviet immigrants in Israel. *International Migration, 36*(3), 291-312.
- Robinson, J. B., Lawton, A. B., Taylor, B. R., & Perkins, D. D. (2003). Multilevel longitudinal impact of incivilities: Fear of crime, expected safety, and block satisfaction. *Journal of Quantitative Criminology, 19*, 3, 237 – 274.
- Rountree, P. W., & Land, K. C. (1996). Burglary victimization, perceptions of crime risk, and routine activities. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 33*(3), 147 – 179.
- Sampson, R. J. (1998). *How do communities undergird or undermine human development? Relevant contexts and social mechanisms*. Paper

- presented at the symposium meeting “Does it take a village? Community effects on children, adolescents, and families”, Pennsylvania State University, November, 1998.
- Sampson, R.J. (2004). Neighborhood and community: Collective efficacy and community safety. *New Economy*, 11(2), 109 – 113.
- Sampson, R. J., & Groves, B. W. (1989). Community structure and crime: Testing social – disorganization theory. *American Journal of Sociology*, 94, 4, 774 – 802.
- Sampson, R., & Morenoff, J. (2004). *Durable inequality: Spatial dynamics, social process, and the persistence of poverty in Chicago neighborhoods*. In Poverty. Traps Bowels S. et al., (ed). Princeton University Press.
- Sampson, R. J., Raudenbush & Earls, F. (1997). Neighborhood and violent crime: A multilevel study of collective efficacy. *Science*, 277, 918 – 924.
- Sampson, R., J., & Raudenbush, S. W. (1999). Systematic social observation of public spaces: A new look at disorder in urban neighborhoods. *American Journal of Sociology*, 105, 603 – 651.
- Scott, H. (2003). Stranger danger: Explaining women's fear of crime. *Western Criminology Review*, 4(3), 203 - 214.
- Shaw, C. R. & McKay, D. H. (1942). *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago, IL.: University of Chicago Press.
- Skogan, W.G. (1990). *Disorder and decline*. New York: Free Press.
- Skogan, W.G & Maxfield, M. G. (1981). *Coping with crime: Individual and neighborhood reactions*. Newbury Park, Calif.: Sage.

- Skogan, W.G., & Maxfield, M. G. (1981a). *Coping with crime: Victimization, fear and reaction to crime in three American cities*. Chicago: North – Western University.
- Stukas, A. A., Snyder, M., & Clary, E. G. (1999). The effect of "mandatory volunteerism" on intentions to volunteer. *Psychological Science, 10*(1), 59 – 64.
- Swaroop, S., & Morenoff, D., J. (2006). Building community: The neighbourhood context of social organization. *Social Forces, 84*(3), 1665 – 1696.
- Taub, R. P., Taylor, G. D., & Dunham, D. J. (1984). *Paths of neighborhood change: Race and crime in urban America*. Chicago: University of Chicago press.
- Taylor, R. B., Gottfredson, S. & Brower, S. D. (1984). Block crime and fear: Defensible space, local social ties, and territorial functioning. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 21*(4), 303 – 331.
- Taylor, R. B. (1996). Neighbourhood responses to disorder and local attachments: The systematic model of attachment, social disorganization, and neighbourhood use value. *Sociological Forum, 11*,(1), 41 - 74.
- Tulloch, M. (2000). The meaning of age differences in the fear of crime: Combining quantitative and qualitative approaches. *British Journal of Criminology, 40*(3), 451 - 467.
- Veysey, B. M. & Messner, S. F. (1999). Further testing of social disorganization theory: An elaboration structure and crime. *Journal of Research in Crime Delinquency, 36*(2), 156 – 174.

- Wilcox, P., Quesenberry, N., & Jones, S. (2003). The built environment and community crime risk interpretation. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 40(3), 322 - 345.
- Wilson, J., & Kelling, G. L. (1982). Broken windows (police and neighborhood safety). *The Atlantic Monthly*, 249, 29 - 38.
- Willson, J. (2000). Volunteering. *Annual Review of Sociology*, 26, 215 – 240.
- Woldoff, R. A. (2002). *Participation in poverty reduction strategy papers: A retrospective study*. Washington, D.C.: World Bank.
- Yin, P. P. (1980). Fear of crime among elderly: Some issues and suggestions. *Social Problems*, 27(4), 492 – 503.

נספח א' – שאלון סקר הדר

שלום,

אני נציגה של מנהלת הדר.

מנהלת זו פועלת לשיפור איכות החיים של תושבי השכונה.

בכדי שפעילות זו תהיה יעילה דרוש לנו מידע כללי על המאפיינים והבעיות שיש לתושבים בהדר.

בזמן האחרון הודענו באמצעות מודעות כי בשבועות הקרובים נגיע לבתי התושבים בכדי לשאול

ולשמע על הבעיות הקיימות והפיתרונות האפשריים.

הכוונה שלנו היא שביחד נהפוך את הדר למקום שטוב יותר לחיות בו.

אני רוצה לשאול אותך מספר שאלות וזה יגזול ממך לא יותר מ-10 עד 15 דקות.

את/ה לא חייבת להשתתף במשאל ו/או לענות לכל השאלות.

אבל חשוב שתדעי כי שיתוף הפעולה שלך חשוב וחיוני.

אנחנו מתחייבים לשמור בסודיות את כל מה שתספרי לנו במסגרת המפגש ולעשות בזה שימוש רק

לטובתך, לטובת משפחתך שכנך ויתר התושבים בשכונה.

אני מודה לך מראש וברשותך הייתי רוצה להתחיל.

סקר הדר מקוצר

1. שם המראיין: _____
2. תאריך הראיין: _____
3. שם המרואיין: _____
4. תפקיד במשפחה: (אב, אם, דוד, ילד ילדה, בן/בת זוג, גר/ה לבד, אחר) _____
5. רחוב ומספר: _____
6. קומה (קומת כניסה היא מס' 0): _____
7. דלת (מיקום הדירה בקומה): _____
8. פרטים מזהים נוספים לאיתור הבית/דירה: _____
9. טלפון בבית: _____
10. מספר המרואיין (נייד): _____
11. מספר חדרי מגורים (כולל סלון): _____
12. מספר נפשות: _____
13. רמת התחזוקה של הבניין: (1 גרוע 2 בינוני 3 טוב)
14. רמת התחזוקה של הדירה: (1 גרוע 2 בינוני 3 טוב)
15. סטאטוס בעלות: (1 בעלים 2 שכירות מוגנת 3 השכרה ממוסד 4 השכרה מפרטי)
16. מהן הבעיות העיקריות שיש בשכונה: _____
17. מהם הפיתרונות לבעיות אלו: _____
18. איזה סוג של סיוע דרוש למשפחתך שלך בכדי להתמודד טוב יותר עם החיים: _____
19. עד כמה את/אתה מעריך כי השכונה היא מקום מסוכן לתושביו (הם יכולים להיות קורבנות לעבריינות): _____
20. עד כמה את/ה פוחד שתהיה קורבן לעבריינות בשכונה: _____
21. באיזו מידה את/ה מרוצה מהחברה בה ילדך/ילדתך מסתובב/ת?: _____
- (1 בכלל לא 2 מעט 3 במידה בינונית 4 במידה רבה 5 במידה רבה ביותר)
- (1 בכלל לא 2 מעט 3 במידה בינונית 4 במידה רבה 5 במידה רבה ביותר)
- (1 בכלל לא 2 מעט 3 במידה בינונית 4 במידה רבה 5 במידה רבה ביותר)

22. איך את/ה מעריך את רמת החיים הכלכלית של המשפחה שלך :

(1 נמוכה (2 בינונית (3 גבוהה

23. איך את/ה מעריך את איכות הקשרים בתוך המשפחה שלך :

(1 נמוכה (2 בינונית (3 גבוהה

24. כמה פעמים בחודש האחרון היית צריך/ה להגיע למקום מסוים לצורך סידורים חיוניים ולא

הגעת כי לא היה לך איך להגיע : _____

.7	.6	.5	.4	.3	.2	.1	a. מלא את השאלון עבור כל אחד מהדיירים בבית החל במבוגר ביותר ובסדר יורד אל הצעיר ביותר. בשורה זאת ציין את השם והמשפחה.
							b. תפקיד במשפחה : (1 סבא/סבתא (2 אבא/אמא (3 (4 אחר (פרט) ילד/ילדה
							c. גיל (בשנים)
							d. מין : (1 זכר (2 נקבה
							e. השכלה : (1 יסודית (2 חטי"ב (3 תיכונית (4 על-תיכונית (5 ב"א (6 מ"א (7 ד"ר
							f. תעסוקה : (1 עקרת בית (2 לומד (3 אינו עובד (4 פנסיונר (5 מחפש (6 עובד משרה חלקית (7 עובד משרה מלאה (8 עובד ביותר ממשרה אחת (9 אחר (פרט)
							g. מקום עבודה : פרט
							h. הכנסה נטו (ביד)
							i. הכנסה נוספת
							j. מקבל קצבה : (1 לא מקבל (2 ילדים (3 זקנה (4 הבטחת הכנסה (5 אבטלה (6 מזונות (7 סיעוד (8 שארים (9 נכות כללית (10 אחר
							k. ארץ לידה : פרט

							l. ארץ עליה : פרט
							m. שנת עליה : פרט
							n. שפת אם : פרט
							o. שליטה בעברית : (1) גרוע (2) בינוני (3) טוב
							p. דת : (1) יהודי (2) נוצרי (3) מוסלמי (4) אחר
							q. דתיות : (1) חלוני (2) מסורתית (3) דתי (4) חרדי
							r. מצב בריאותי : (1) גרוע (פרט) (2) בינוני (3) טוב
							s. לגבי ביקור בבית הספר (מתחת לגיל 18) : (1) מבקר באופן סדיר במוסד חינוכי (2) מבקר באופן לא סדיר (3) נשאר בבית (4) נמצא בפנימה (5) נמצא במשפחת אומנה (6) אחר
							t. מעורבות בפעילויות מאורגנות בשעות הפנאי : (1) לא מעורב (2) חוגים (3) בתי קפה (4) פעילות התנדבותית (5) יושב בבית (6) אחר
							u. מסתובב בחוץ עם חברים : (1) מסתובב (2) לא מסתובב
							v. נכונות למעורבות בחיי השכונה? (1) יש (2) אין